

GELİŞİM ERZURUM

Yıl 3 | Sayı 19 | Kasım 2021 | 10 TL | ISSN 2757-5020

Fotoğraf: Nihat KILIÇOĞULLARI

**Ahilik Kültürü'nün Doğduğu Erzurum'da
Mezarı Sahipsiz Kalmış Bir Ahi,**

**Gazi Fahrettin Bin
Muhammed Şah**

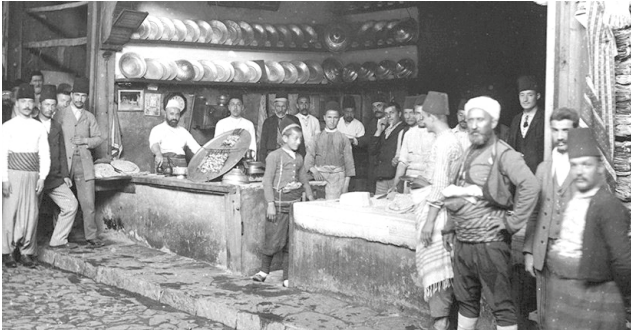
ISSN 2757-5020

9 770275 750207

içindekiler

02 Orta Çağ Erzurum'unda Ahilik Teşkilatı
Prof. Dr. Erol KÜRKCÜOĞLU

07 Erzurum Belediye Başkanını Hizaya Getiren Cihan Padişahı
Naci ELMALI

12 Röportaj:
Prof. Dr. Serdar SEVİMLİ

16 Erzurum'da Karadenizli Esnafar
Doç. Dr. Adnan KÜÇÜKALİ

19 Ahilik Bağlamında Erzurum'da Ticaret Hayatı
H. Ömer ÖZDEN

22 Röportaj:
Ahmethan EFE

24 Kadim Türk Devleti'nin Görünmez Kahramanı Mebruke Hanım

27 Cumhuriyet'ten 2000'e Erzurum'da Ekonomik Değişimler
Abdurrahman ZEYNAL

32 Amerikan Protestan Misyonerliği, Türk Milliyetçileri ve Lozan Antlaşmasına Amerikan'ın Olumsuz Tavrı
Dr. Sıtkı Yılmaz KUŞKAY

38 Erzurum'da Tarihi Bir Ev Hanaşasığilin Evi
Dr. Temel SAĞLAM

GELİŞİM ERZURUM

Palandöken Gelişim Derneği'nin yayın organıdır.

ISSN: 2757-5020

YIL 3 | SAYI 19
Kasım 2021 | 10 TL

İmtiyaz Sahibi

Lokman LOKMACI

Yazı İşleri Sorumlusu

Numan ÜN

Sayfa Tasarımı

Cavit Emre ŞEN

İletişim

Solakzade Mahallesi
2. Marketler 13. Çarşı Sokak
Palandöken/Erzurum
0 (530) 544 76 72

gelisimerzurumdergisi

Baskı

ZAFER MEDYA GRUP
Yenikapı Caddesi
Eski Cezaevi Karşısı
Kadıoğlu Sokak No: 1
Yakutiye/Erzurum
0 (442) 234 22 85
zafergrafikofset@gmail.com

© Her hakkı saklıdır.

Bu dergide yer alan yazı, makale, şiir ve fotoğraflar elektronik ortamlar da dahil olmak üzere yazılı izin olmaksızın kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yayımlanan eserlerin tüm mesuliyeti yazarlarına aittir.

ORTA ÇAĞ ERZURUM'UNDA AHİLİK TEŞKİLATI**

Prof. Dr. Erol KÜRKCÜOĞLU*

Selçuklu Türkiye'sinin kuruluşundan XIII. asrın başlarına kadar olan hayatı gerek siyasi durumu ve gerekse iktisadi faaliyetleri bakımından, orta çağ Devletleri arasında önemli bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. Bilhassa zamanın kısalığına rağmen büyük çoğunluğu göçebe olarak Anadolu'ya giren Türklerin şehirlere, kasabalara ve köylere yerleşerek ileri bir cemiyetin bütün müesseselerini yaratmakta ve onları idare etmekte gösterdikleri ustalık, akıllara hayret vermektedir. Geniş ölçüde ticari faaliyet dolayısıyla, büyük yollar boyunca vücuda getirilen kervansaraylar ve buraları idare edecek mükemmel müesseseler, kalabalık şehirler ve kasabalarındaki sınıai, ticari gelişmelerin yarattığı önemli miktarda ki esnaf, usta ve çırakların (işçi) meydana getirdikleri "ihvan"

ve "fityat" yani "Ahilik" teşkilatı, çeşitli içtimai yardım müesseseleri, artık Anadolu'da diğer Türk kavimlerini hayli geride bırakmış, bütün kalkınma özellikleriyle kendisini diğer İslam sahalarından belirli sohbette ayrılmış bir devletin tarihi bir vakıa olarak varlığını bize kabul ettirmektedir. Şu hâlde insan cemiyetlerinin son sosyal gelişme merhalesi olan "kavmi hayattan" "millet hayatına" geçişini Türkler Anadolu'da süratle başarmışlardır. Mesela Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat (1220-1237) artık bir kavmin veya aşiretler topluluğunun değil, millet hayatını idrak etmiş olan Anadolu Türk halkının milli sultanydı.

Anadolu Selçuklularında sosyal ve iktisadi refah XIII. yüzyıl başlarında I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) ve I. Ala-

eddin Keykubat zamanlarında zirveye ulaşmıştı. Bu yüzden XIII. yüzyıl Orta Çağ Avrupa yazarları Türkiye'yi "efsanevi zenginlikler diyarı" olarak göstermişlerdir.

Şüphesiz iktisadi refah sosyal refahı da beslemekteydi. Bunun için iktisadi güvenlik ve refahı arttırmaya yönelik yatırımlardan kaçınılmıyordu. Bu yatırımlardan kervansaraylar nasıl yolcuları parasız misafir ediyor ve besliyorsa ülkenin her tarafındaki imaretler misafirhaneler ve çeşitli adlar alan zaviyelerde bu tür sosyal hizmetler görüyorlardı. Ahi teşkilatı da ülkenin sanayi ve ticaret hayatını teşkilatlandırılması yanında etkin bir sosyal hizmet kurumu oluşturmuştu.

Türkistan'dan Anadolu'ya göç ederek yerleşen çok sayıda Türk esnaf ve sanatkara

*Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

**Bu yazı 2007'de yayımlanmış olan "Ortaçağ'da Erzurum" isimli kitaptan iktibas edilmiştir.

kolayca iş bulabilmek, yerli Bizans sanatkarları ile rekabet edebilmek; tutunabilmek için ürettikleri malların kalitesini korumak; üretim ihtiyaca göre ayarlamak, sanatkarlarda sanat ahlakını yerleştirmek; Türk milletini ekonomik yönden bağımsız hale getirmek; ihtiyaç sahibi olanlara her alanda yardım etmek; ülkeye yapılacak olan yabancı saldırılarda devletin silahlı kuvvetlerinin yanında savaşmak, sanatta, dilde, edebiyatta, müzikte, gelenek ve göreneklerde milli heyecanı yaratıp ayakta tutmak gerekiyordu. İşte bu mecburiyet dini, ahlaki kuralları “futüvvetnağmeler”de mevcut olan bir esnaf ve sanatkarlar dayanışma ve kontrol kuruluşunun, yani ahiliğin kurulması sonucunu doğurdu.

Neşet Çağatay, ahiliğin yabancı bir teşkilat olmadığını, bilakis Türklerin biçimlendirip kendi mili damgalarını vurdukları bir teşkilat olarak kurulduğuna dikkat çekmektedir.

Ahi birliklerini Anadolu Türk toplumuna özgü bir sentez olarak el almak gerekir. Çünkü Türk kültürü bu birliklerde yer alarak özgün bir sentez oluşturmuştur.

Ahiliğin Anadolu’da kökleşip yayılması şu sonuçları doğurmuştur:

1. Anadolu Türklerinin göçebe yaşamından yerleşik yaşama geçişini hızlandırmıştır.

2. XIII. yüzyıla kadar çoğunlukta yerli Müslüman olmayan halkın elinde bulunan sanat ve ticaret yaşamına Türklerin katılmaları ile bu alanlarda büyük kalkınma olmuştur.

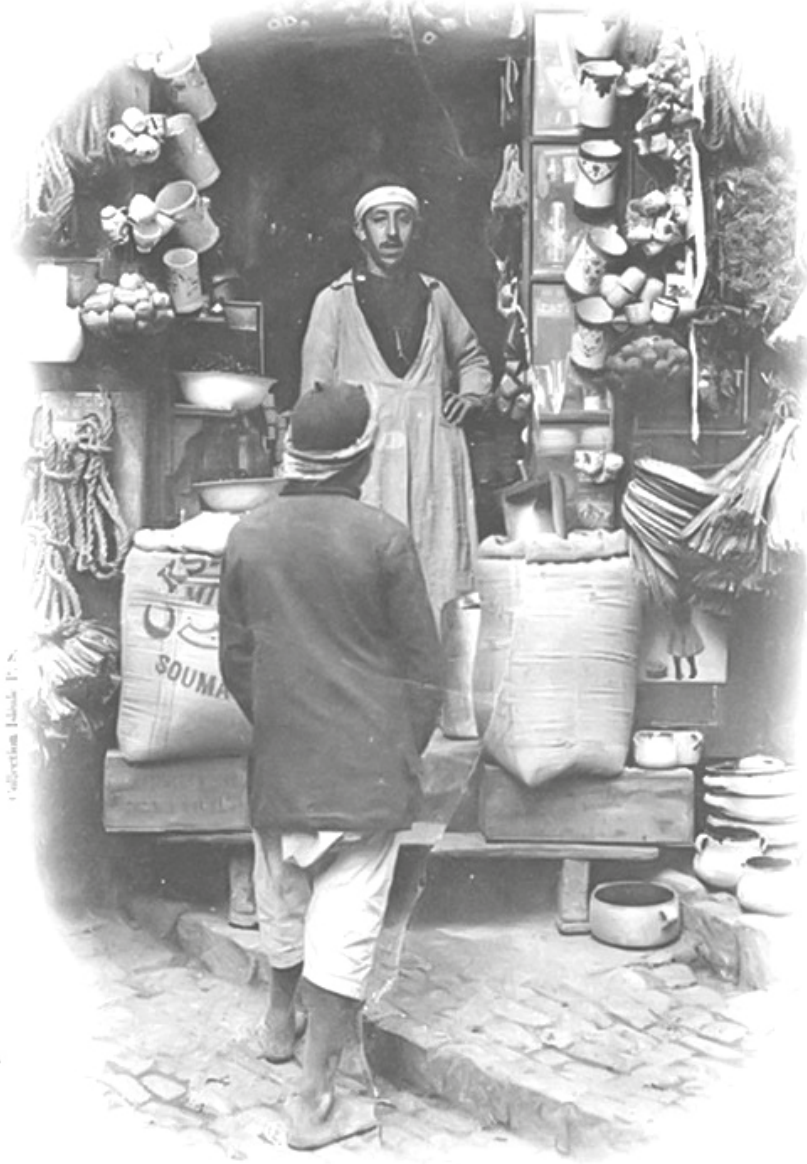
3. Türk esnaf ve sanatkarları arkalarında sıkı iş birliği ve karşılıklı yardım ilişkilerini kurmuşlar ve iyi ahlak ilkelere halka yaymışlardır. Ahiler Selçuklular ve İlhanlılar zamanında kurdukları “Ahi Birlikleri” ile iktisadi ve siyasi alanlarda yetkili oldukları gibi ülkedeki politik olaylara da yön vermişlerdir.

Türklüğe yücelik ve uzun ömürlülük kazandıran müesseselerin başında Ahilik gelmektedir. Ahiliğin dört umdesi; devletin gerçekten kurabildiği dört ortamda yani “adalet – emniyet-egitim-hükümet”in bulunduğu ülkelerde yeşerip gelişmiştir. Keza bir ülkede devletin devletliliği yani; “akıl-ahlak-bilim-çalışma”nın işlerlik ve geçerliliği ile hayat bulmaktadır. Ahiliğin tarihte devletler kurdurup yaşatmasındaki özellikleri işte bu karşılıklı ilişkilerden (Ahilik-Devlet) kaynaklanmış olmalıdır.

1202 yılında Rükned-Din Süleymanşah, Erzurum’u fetih ederek, bütün Saltuk ilini Anadolu Selçuklu hakimiyeti altına aldı. Erzurum, Anadolu Selçuklu hakimiyeti döneminde Anadolu refah seviyesi en yüksek ticaret merkezlerinden biri haline gelmişti.

Selçuklular zamanında Erzurum, doğu-batı ve kuzey-güney ticaret yolları üzerinde bulunması şüphesiz hem şeh-

rin iktisadi açıdan gelişmesine zemin hazırlamış hem de Ahi Teşkilatı vasıtasıyla üretimin çok yüksek olduğu bir şehir konumuna gelmiştir. Bu çağlarda Erzurum'da gerek ticaretle uğraşanların gerekse esnaf ve sanatkarların mesleklerini icra edebilmeleri için yeterli müesseseler mevcuttu.

Yalnız Erzurum'da değil, bütün Anadolu'da ilk Müslüman-Türk eserleri arasında yer alan Kale Mescidi, Tepsi Minare, Ulu Cami, Emir Saltuk Kümbeti ve benzeri abideler, Saltuklular Dönemi'nde şeh-

rin ticari ve ekonomik durumu hakkında belli bir fikir vermektedir. Zaten Rûkn-ed-Din Süleymanşah'ın Saltuklular'ı ortadan kaldırılmasında diğer faktörlerin yanı sıra şehrin önemli bir ticaret merkezi oluşunun payı büyüktü.

Claude Cahen'in belirttiği üzere Anadolu'daki ticari gelişmelerden en çok yararlanan Selçuk şehrinin Erzurum olduğu görülmektedir. Uzak Doğu'dan Avrupa'ya uzanan, İtalya ile Tebriz'i birleştiren uluslararası ticaret yolu hem Akdeniz hem Karadeniz üze-

rinden Erzurum'a uğramak zorundaydı. Tebriz'den gelen kervanlar ya Erzurum üzerinden Trabzon limanı ile Karadeniz'e veya yine Erzurum üzerinden Erzincan-Sivas yoluyla Ayas'tan (Yumurtalık) Akdeniz'e açılmaktaydı.

Selçuklu sanayi sistemi, Ahiler tarafından teşkilatlandırılmıştı. Şehir ahilerinin yani esnaf birliklerinin temelini deri işleyiciler (debbaglar) oluşturuyor idi. Deri ve dokuma sanayi birçok yan sanayi kollarıyla birlikte en önemli sanayi dallarıdır. Bu sanayinin ürünlerine dış pazarlarda yüksek bir talep olduğunu, pamuklu, yünlü, ipekli dokumalar, birçok çeşitleriyle dünya pazarlarında aranan mallardı. Selçuklularda en önemli ihrac mallarını dokunmaya gölgesi ve oluşturmaktaydı. Erzurum'da dokunan halılar Avrupa ve İslam ülkelerini ihrac ediliyordu.

1236 yılında Erzurum'a gelerek şehirde bir süre ikamet eden Kazvinli Şems ed-Din Ömer, Erzurum hakkındaki fikir ve düşüncelerini şöyle nakletmekte idi: Ticaret yapmak amacıyla 1236 yılında Erzurum'a geldim. Burada bir süre ticaretle meşgul oldum. Şehrin ticaret yapmak için çok elverişli bir merkez olduğuna tanık olunca; kendi kendime bu şehirde oturmalısın, yüce cennetin kıskandığı bu yeri mesken tutmalısın diyerek hemen o gurbet ilini kendime yurt seçtim. Birçok vefalı dost edindim. Yolculuk defterini dürerek, güzellikleriyle dolu bu şehirde yaşamaya başladım. Geçimimi arzuladığım şekilde temin ederek uzun bir süre Erzurum'da ikamet ettim. Burada

çok miktarda mala, kumaşa ve nimete sahip olarak zengin oldum.

Erzurum 1242 yılında Moğol ordusu kumandanı Baycu Noyan tarafından muhasara ve zapt edilmiştir. Şehir bu esnada Moğol ordusunun tahrip ve yağmasına maruz kalmış, ahalinin bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı da esaret altına alınmıştır. Erzurum bundan sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar (1308) Moğollara bağlı bir vilayet olarak yeniden iskân edilmiş ancak Moğol ordularının bir uğrak yeri olduğu için daima zarar görmüştür. Selçuklu hanedanının yıkılışı neticesinde Erzurum, İlhanlılarının Anadolu vilayetine bağlı bir merkez haline getirmiştir. İlhanlıların hakimiyeti döneminde tekrar eski önemini kazanmaya başlamıştır. İlhanlılar zamanında (1256-1336) Erzurum kültürel, siyasi, ticari ve sosyal alanlarda çok büyük bir gelişme kaydetmiştir. Erzurum. Şահrah-ı Garbi denilen “Batı Ana

Yolu” üzerinde bulunmuş ve iktisadi bakımdan da refaha kavuşmuştur. İlhanlıların son devresinde, han, Kervansaray ve köprüler de yapılmış ve bu güzergâh işlerlik de kazanmıştır.

İlhanlılardan Olcayto Han zamanında Erzurum'da büyük bir Kervansaray daha yapılarak şehrin ticareti bir kat daha artırılmıştı Erzurum'un bu refah ve zenginlik içinde yaşaması birçok medeni müesseselerinde kurulmasına neden olmuştur. Şüphesiz şehrin ticari alanlardaki gelişmelerden dolayı kısa zamanda nüfusu yüz bine ulaşan kalabalık bir şehir konumuna yükselmişti.

Moğol egemenliği altında Anadolu Selçuklu sultanlarının vilayetlerde otoritesi iyice zayıflamış bulunuyordu. Bu yüzden, şehirlerde bazı kamu görevlilerinde özellikle güvenlik işlevinde, devletin temel fonksiyonlarını esnafın başı sayılan Ahi babaların üstlendiğini görmekteyiz. Şehir nüfusunun büyük kısmını esnaf ve lonca mensuplarının oluşturduğu ve bu halkın zaviyeleri etrafında örgütlenmiş bulunduğu düşünülürse, ahilerin gücü anlaşılmaktadır. Her büyükşehirde en nüfuslu ahi reisi, şehrin belediye başkanı veya emiri gibi hareket etmişlerdir.

Orta çağ Erzurum'u çeşitli el sanatlarının gelişmiş olduğu bir şehir haline gelmiş, çok makbul bıçakçılık, kuyumculuk, Erzurum taşı denilen kara taştan yapılmış süs eşyaları, dericilik, dokumacılık ve bu arada ince yün dokumacılığı, bakırcılık bakımından Anadolu'nun en gelişmiş şehirlerinden birisi idi. Erzurum'da ahi teşkilatına bağlı 22 çeşit esnaf ve sanatkârlar sanatlarını icra ederek bu şehrin kalkınmasına hizmet etmişlerdir.

İktisadi faaliyette tekelci bir zümre teşkil eden esnaf ve sanatkârlar kendi aralarında “fütüvvet” denen dini-iktisadi bir birlik içinde birleşmiş olup üyelerin derneklerdeki yerleri yukarıdan aşağıya Ahi Baba-Ahiler-Yiğitbaşılar-Genç işçiler olarak sıralanmaktadır. Ahiler, üretim faaliyetleri yanında devlet ile esnaf arasındaki ilişkileri de düzenlenmekle yükümlü idi. Ücretlerin tayini, mal cinslerinin, standartlarının ve fiyatlarının tespiti de hep esnaf birliğine aitti.

Erzurum'da debbağlar şeyhinin esnaf üzerinde nüfuz ve icraatı mutlak bir surette idi. Sanatında sahtekarlık eden esnafın dükkânı kapattırılır, çürük ve hileli yaptığı iş ibret olmak üzere dükkânın kapısını üstüne çivilenerek teşvik edilirdi. Bu yüzden sanatkarların iyi yetişmesi, sağlam ve kaliteli malların üretilmesi, ahilerin denetimi sayesinde mümkün olmuştur.

Ahi Evran'ın neslinden gelen Ahiler, her yıl Erzurum'a gelerek Ahi Evran'ın Kırşehir'deki türbesinde bulunan kuyudan bir testi su getirerek, Mehdi Abbas'ın mescidi üzerinde yapılan caminin minaresine asarlar. Böylece şehirde sığırcık kuşlarının çoğalması ve bu yüzden Ahi Evran'ın duasının bereketiyle çekirge afaından şehrin korunması temin olunurdu. Ahi Evran'ın dostları her sene Erzurum'a gelişlerinde debbağlar tekkesinde Ahi reislerinin katılımı ile Abdurrahman Gazi Türbesindeki Sultan Sekisinde bir tören düzenlenir. Yenilen yemek sonrasında ustalığa terfi edenlere burada yapılan tören sonrası ustalık belgesi ve izni verilirdi.

Fas'ın Tanca şehrinden olan Arap Seyyahı İbn Battuta, 732/1332 yılında Anadolu'yu gezmeye başlar. İbn Battuta Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olan Erzurum hakkındaki izlenimlerini seyahatnamesinde şöyle nakletmektedir; Irak Hükümdarının hakimiyeti altında bulunan Erzurum, geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. Ama iki Türkmengrubu (Akkoyunlu - Karakoyunlu) arasında baş gösteren uzun savaşlar yüzünden şehrin her tarafı harap hale gelmiştir. Erzurum'da “Ahiyetü'l-Fıtyan”

(Kardeş Yiğitler) adını verdiği bu zümrenin zaviyelerinden bahseden İbn Battuta Anadolu'da her Türkmen kasabasında, köyünde bunlara tesadüf edildiğini yazmaktadır. Ahilerin şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkiyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma gibi konularda Ahilerin eşine dünyada rastlanmadığına, onlardan daha ahlaklı ve erdemlisini dünyada görmediğini yazmaktadır. İbn Battuta Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi Erzurum'da da ahi büyüklerinden ve bunların halk üzerinde kazandığı nüfuz ve itibardan bahsetmektedir. Erzurum'a geldiğinde şehirde Ahi Toman adlı 130 yaşındaki bir şahsa misafir olduğunu ifade etmektedir. Gerçekten de gerek toponomi tetkikatı gerek kitabeler ve mezar taşları, vakfiyeler, resmi kayıtlar, muhtelif tarihi kaynaklar bu teşkilatın Anadolu'nun her tarafına yayıldığını göstermektedir.

Anadolu'da Ahi teşkilatının kuruluş amaçlarından biri de ilmi, çeşitli sanat alanında uygulamaya koyarak, toplumu bundan yararlanma ülküsünün pratiğe dönüşmesini sağlamaktır. Ahi teşkilatı Anadolu'da tabiat ilimleri alanındaki çalışmaların ışığında kurulmuştur. Selçuklu zamanında Ahilik, bilimsel bir temele dayanmakta ve bilimin verilerinden pratik hayatta yararlanmayı esas almıştır.

Ahilik İslam inancıyla, Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşüncedir. Bu düşünce sisteminde, insanın bütün olarak ele alındığı bu anlayış, Ahiliğin, eğitim faaliyetlerinin de hâkim unsurudur. Ahiliye

girebilmek için az çok o çağın şartları gereği modern eğitim almaları ve bilgi donanımına sahip olmaları gerekiyordu.

Türk insanı Malazgirt savaşı sonrası Erzurum'u fethetmekle yetinmemiş, fetih sonrası Erzurum'u tarihi, kültürü, medeniyeti, insanı ve Türk kimliği ile kısa sürede Türk vatanı haline getirmiştir. Saltuklular, Anadolu Selçukluları ve İlhanlılar zamanında ticaret yolları kavşağında kalan bu şehir, kısa

Yalnız Erzurum'da değil, bütün Anadolu'da ilk Müslüman-Türk eserleri arasında yer alan Kale Mescidi, Tepsi Minare, Ulu Cami, Emir Saltuk Kümbeti ve benzeri abideler, Saltuklular Dönemi'nde şehrin ticari ve ekonomik durumu hakkında belli bir fikir vermektedir.

zamanda bir ilim ve kültür merkezi haline getirilmiştir. Anadolu Selçuklularının kısa süren hakimiyetleri devrinde 1200-1242 yılları arasında ve İlhanlılar devrinde (Moğollar dönemi dahil) 1242-1236 yılları arasında yapılan Çifte Minare (Hatuniye), Yakutiye, Ahmediye ve Sultaniye medreseleri devirlerinin birer fakülteleri idi. Bu medreseler dini, sosyal ve fen bilimleri sahalarında, çağın gelişmeleri ışığında eğitim ve öğretim hatlarını sürdürmüşlerdir.

Şüphesiz devrin en modern eğitim kurumlarının Erzurum'daki varlığı, Ahilik teşkilatının kurulması ve gelişmesini sağlamış ve bölgesinin iktisadi kalkınmasına önemli bir katkıda bulunmuştur. Çünkü Ahi Teşkilatına girebilmek, herhangi bir esnaf birliği içinde yer alabilmek için o kişinin belli bir eğitim alması gerekiyordu. Gerçekten de Erzurum'da Ahi teşkilatı ile eğitim kurumları birbirlerini destekleyerek ve tamamlayarak bölgenin kalkınması ve iktisadi gelişmesine önayak olmuşlardır. Orta Çağ Erzurum'unda Ahilik teşkilatının çok ileri seviyede olması ve bölgenin siyasi, iktisadi, kültürel gelişmesinde bu teşkilatın üstlendiği misyonun temel dayanağı Erzurum'un jeostratejik konumundan dolayı önemli ticaret yolları üzerinde yer alması, Selçuklular ve İlhanlılar döneminde Erzurum'un bir ilim ve kültür merkezi olmasından kaynaklanmaktadır.

Türk Ahiliği, Ahi Evran'dan beri mensup olduğu devletin varlığının yegâne teminatı olmuş, Türk Devletinin ebed-müddet yaşaması gibi kutsal bir mücadelenin de içerisinde yer almıştır.

Türk Ahiliği, Selçuklu ve Osmanlı hakimiyetleri dönemlerinde gittiği ülkelere uygarlıklar götürülen, üç kıt'ada sevgi-acıma-bağışlama tohumları eken, hak ve adaletin bayrağını yükselten; emek-sermaye ahengi kuran; güçlü devletler kurup sosyal adalet ve barışı sağlayan, bin yıllık Anadolu'daki Türk varlığının tarihi süreci içinde Müslüman-Türk esnaflığında kendini bulmuştur.

ERZURUM BELEDİYE BAŞKANINI HİZAYA GETİREN CİHAN PADİŞAHI

"Erzurum Sebze Hali Esnaflarından İbretlik Hâtıralar"

☒ Naci ELMALI

Osmanlı'da '*narh*' diye bir sistem vardır. Devlet ve devleti temsil eden yetkililerin halkın menfaatlerini satıcılara karşı korumalarını sağlayan bu sistemde satışa sunulan ürünler belirlenen fiyatın üstünde kesinlikle satılamazdı. Özellikle Ramazan ayı gelmeden ihtiyaç maddelerinden hiçbirinin eksik olmaması, gerekli malların temin edilmesi ve karaborsaya fırsat verilmemesi için muhtarlar vasıtasıyla esnaf uyarılmış.

Cumhuriyet döneminde de, özellikle Sebze Hallerinde '*rayiç fiyatı*' uygulamasına geçilmiş, Belediyelerin ilgili birimleri esnafla bir araya gelerek maliyetini hesap ederek ve malı gönderenin hakkını da gözeterek cüz'i bir kâr konulması suretiyle satış fiyatının belirlenmesini sağlamıştır.

Bu arada bilinmesi gereken hususlardan biri Sebze Hallerinin Belediyelerin mülkü olduğu, biri de Belediyelerin istediği evsaftaki esnafa tahsis ettiği kiracısı konumundaki 'Kabızmal'

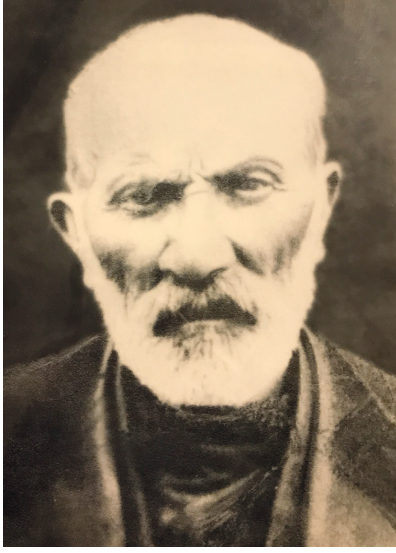
denen Komisyoncuların kira ödeyerek ticaretlerini sürdürdükleri bu dükkânlarda Devlet birimlerinin belirlediği miktarda satılan maldan komisyon aldığı, ona göre de vergisini ödediğidir. Belediyelerin fonksiyonu işte tam bu noktada ortaya çıkar. Rayiç denen sistemle '*Sen bu fiyatın üstüne satamazsın!*' denilmek istenir. Bu uzun yıllar böyle devam etmiştir.

Öte yandan ticarî hayatta bu esnaf teşkilatının alma, satma ve bunlardan bir kazanç elde etme hakkı zaten yoktur. Malı dışarıdan gönderen kâr da etse, zarar da etse Kabızmal / Komisyoncu komisyonunu alır. *Bu nedenle bu iş kolunda kâr -zarar yazmaz! Öne çıkan husus her zaman 'Arz-Talep' meselesi olmuştur.* O gün mal az gelmiştir yüksek fiyata satılır, çok gelmiştir düşük fiyata satılır. Günümüzde borsalarda olan sistem yıllardır oralarda uygulanmış olan sistemdir. Yüksek fiyata satarsa fazla komisyon alır; düşük fiyata satarsa az komisyon alır.

Bu meslekte özellikle '*Yaş işi yaşır, sen onu satmazsan o seni satar!*' denilmiştir. Yani sebze-meyve kısa ömürlü, dayanıklılığı olmayan ürünlerdir. Sen onun maliyetini göz önünde tutarak belirlediğin fiyatta direnir onu satmazsan, o mal elinde kalır, çürür, bir kuruş dahi eline geçmez. *Onun için mal değerini bulduğu zaman satan kârlıdır.*

Muharrem ve Naci Elmali
İstasyon Sementindeki Sebze Hali'nde
(1990)

Mehmet Elmalı (Direş Memet Efendi)
1878 – 29.03.1953

↘ El – Malı

Erzurum'da, Cumhuriyet dönemi öncesinden başlamak kaydıyla dört kuşağı sebze-meyve işiyle uğraşmış, uzun yıllar kendisi de Sebze ve Meyve Halî'nde bulunmuş, Gürcükapı'nın mihenk taşı olan esnaf ve köklü bir ailenin yüksek tahsil yapmış, biraz da mürekkep yalamış çocuklarından birisi olduğumu belirtiyim.

Sizlere titizliği, dürüstlüğü ve iri yapılı olması dolayısıyla Erzurum'da '**Direş Memet Efendi**' diye tanınan büyük dedemiz Mehmet Elmalı (1878-1953) büyük babam Şefik Elmalı (1909-1979) ve kendi bulunduğu dönemlerde yaşanmış herkesin ibret alması gereken bazı olaylardan söz edeceğim. Yalnız konuya geçmeden izniniz olursa soyadımızın nereden geldiğiyle ilgili birkaç satır bir şeyler yazayım:

Asabiliğiyle de meşhur bir insan olan dedemiz, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gürcükapı Camii'nin hemen yanı başındaki küçük dükkanında, sat-

tığı başkalarına ait ürünlerin üzerinden konu-komşunun yemesine (otlamaya dersek daha doğru olur) göz yummaz, yemelerine izin vermezmiş. '**Bu mallar bize ait değil el(in) malıdır, uzak durun!**' diyerek hassasiyet gösterir ve de göstertirmiş.

Direş Memet Efendi dedemiz, 1934 yılında Soyadı Kanunu çıktığında '**elma sattığı için değil, el malına gösterdiği hassasiyet**' dolayısıyla '**Elmalı**' soyadını almıştır.

1940'lı yıllarda dedemizle Yusufelili Zorba Ağa arasında yaşanmış bir olayı iki sayı önceki yazımızda anlatmıştık. Kısaca hatırlatayım: Uzun bir zaman Erzurum'a üzüm gelmediği için o gün getirilen, çok daha yüksek paralar satılabilecek bir üzüm tayını dedemiz her zaman sattığından az bir farkla o tarihteki manavlara satıyor. Öğleden sonra hesabını almak üzere dedemizin yanına gelen Zorba Ağa, satılan üzümün parasını aldığı anda, eline tahmininden fazla para verilmiş olmasından dolayı '**Hesab(ımız)a bir daha baksanız olmaz mı?**' diyor. Kırk yıllık hukukları olan ve hiçbir gün hesap sormayan Zorba Ağa'nın böyle bir şey söylemesi, dedemizin çok ağırına gidiyor. Eline satılan üzümün dökümü veriliyor ve bu gün bundan daha yüksek bir paraya satılmasının uygun bulunmadığı için ancak bu kadarlık bir fiyat farkıyla satıldığını söylüyor. Meğer Zorba Ağa da, niye her zaman sattığı paraya satmadığı için Direş Mehmet Efendi'ye sitemde bulunarak, '**Böyle yüksek fiyata satıldığı takdirde Allah bizim bağımıza bir daha ürün vermez!**' demek istiyormuş.

Yapılan bu ticarete hem satanın, hem sattıranın, hem de alan mazlum insanların hakkının nasıl gözetildiğini, fırsatı ganimet sayarak yüksek fiyatlara satanların servetinin Allah tarafından ellerinden alınacağını anlatıldığına tanık oluyoruz...

↘ İdare Şarttır!

Sanırım 1948 / 50'lerde, büyükbabam Şefik Elmalı'nın Halde kabzımallık yaptığı dönem yaşadığımı bildiğim, aile büyüklerimizin yanı sıra Selahattin İyigören amcamızdan defalarca dinlediğim bir olayı sizlere nakledeceğim:

11 Kasım 1942 tarihinde Varlık Vergisi diye bir kanun çıkarılmış, bunun yansımaları ta... 1950'lerin başlarına kadar sürmüş, çoğu esnaf zor durumda bırakılmıştı. Anlatacağımız olay o tarihlerde yaşanmıştır.

Şimdiki kuşaklar bilmez o tarihte öyle yüksek vergiler ödenirmiş ki, anlatılacak gibi değil! Bir de 'Kraldan çok Kralcı kesilen yöneticiler' vardır ya, işte tam öyle biri Erzurum

Şefik Elmalı
1909-1979

Defterdarlığı'nın başına gelmiş. Adam esnafa nefes aldirtmıyor! Büyüklerimiz oturmuş düşünmüş taşınmış, tek bir çare bulmuşlar: Gelin dükkânların anahtarını Vali Bey'e götürüp teslim edelim, demişler.

Gidip Vali Bey'in huzuruna çıkmışlar, herkes kendisini tanıttıktan sonra geliş nedenlerinin Defterdar Bey'in yaptığı uygulamalar olduğunu, canlarından bezdirdiğini, artık bu mesleği yapmayacaklarını anlatmış ve dükkânlarının anahtarlarını topluca Vali Bey'in masasına bırakmışlar. Oldukça tecrübeli ve müşfik bir insan olduğu söylenen devrin Valisi: **'Hele oturun, az bir sakın olun!'** deyip çay ismarlamış. Bu arada Defterdar Bey'i çağırtmış, gelirken de en son gelen tamimi getirmesini istemiş. Defterdar Bey gelince Vali Bey: **'Elinizdeki son genelgeyi sesli olarak oku bakalım, ne diyor.'** Defterdar Bey, maddeleri okumaya başlayınca, **'Geç onları geç, en altta ne yazıyor, onu oku bakalım.'**

Orada yazılan cümle iki kelimeden ibarettir: **'İdare şarttır!'** Bir daha oku diyor, o da bir daha okuyor: **'İdare şarttır!'**

Vali Bey diyor ki, **'Anladın mı, Defterdar Bey, ne demek istiyor büyüklerimiz!'** Esnafa dönerek de diyor ki, **'Alın anahtarlarımızı kalkın işinizin başına geçin!'**

➤ Sebzeçilik ve Ay Başı Gerçeği

Otuz altı yıl Erzurum Sebze Hali'nde bulunmuş biri olarak 2000'li yıllara kadar rayiç sisteminin sürdürüldüğünü yakından bilenlerdeniz. Bu arada bildiğimiz bir gerçeği daha dile getirmek boynumuzun borcudur: Sebze ve meyve üre-

Necati Güllülü
1942-2021

timinin merkezi konumundaki Adana, Antalya, Mersin gibi şehirlerde **'Arz-Talep Dengesi'** ya da **'Mevsimsel Faktörler'** denen gerekçelerle (!), ne hikmetse Ramazan ve bayramlara, hatta çoğu kez aybaşına – eskiden ayın 1'i ay başıydı, şimdi buna bir de 15'i eklediler – üç beş gün kala fiyatlar anormal bir şekilde yükselir, ister istemez bu durum ihtiyaçlarımızı oradan temin eden Erzurum gibi dağıtım bölgelerine de yansırı. Allah'tan bu süreç uzun sürmez, üç beş gün içerisinde fiyatlar normale dönerdi.

Oysa hep derdik ki, insanımız bilinçli tüketici olsa, Ramazan'a girilmeden ya da fi-

yatlar yükselmeden, her şeyin bol ve ucuz olduğu günlerde insanlar ihtiyaçlarını temin etmiş olsa bu yükselişlerden etkilenmezdi. Bir de büyüklerimiz derlerdi ki, **'Pahalıysa azıcık durun,almayın; sabredin birkaç gün sonra fiyatlar kese(ni)ze uygun olarak önü(-nü)ze, gelir.'** Ama kime anlatabilirsiniz ki! Oruç ile nefsimizi dizginlememiz gerekirken bizler nefsimizin esiri oluyor, canımızın her istediğini o saatte almaya kalkıyoruz.

➤ Bir Osmanlı Kanunnâmesi Sayesinde Yoluna Giren İşler

Yıllar önceydi... Belki 1984'ün, belki de 1985'in Ramazanı'ydı... Yaz mevsimine denk gelmesi, sebze ve meyve çeşidinin bol olması dolayısıyla Sebze Hali'ne bu yıl meyve, sebzenin hem çok geleceği, hem de kuvvetli satılacağı tahmin ediliyordu. O tarihte Erzurum Belediye Başkanı rahmetli Necati Güllülü idi.

Covid salgını sürecinde bu yıl (2021) kaybettiğimiz 1942 Hasankale doğumlu, Necati Güllülü, 1978-1980 yılları arasında MHP Erzurum İl Başkanlığı, 1984-1989 arasında

1987 Yılındaki Erzurum Belediyesi

Dernek Başkanı Lütfü Arıcı

Anavatan Partisi'nden Erzurum Belediye Başkanlığı, daha sonraki dönem seçimleri kaybettikten sonra da Anavatan Partisi'nden 20. Dönemde Erzurum milletvekilliği yaptı.

Konumuza dönecek olursak; On bir ay beklenen Mübarek Ramazan, böyle bir Ramazan'ın ilk günü de Sebze Hali'ne kamyonlarca mal gelmişti. Bu, sattığı mallardan **'Komisyon alan'** Kabzımallar açısından da, satılan mallardan **'Rusüm alan'** Belediye açısından da muazzam bir kazanç demektir!

Yeni göreve gelmiş olan ve asla iyi niyetinden şüphe etmediğimiz bir insan olarak bildiğimiz, fakat kendince halkın yararına bir şeyler yapmak istediğini göstermek istercesine biraz dediğim dedik, biraz da Erzurum tabiriyle gamo denen bir yapıdaki Necati Güllülü, verdiği bir talimatla gelen tüm sebze ve meyveleri Hal esnafının bir önceki hafta sattıkları fiyatlarla satmalarını istedi. Olacak iş değildi! Üstelik Ramazan'ın ilk haftası için fiyatların dondurulduğu, aksi davranışta bulunacaklara dükkân kapatma cezasına varacak derecede ağır cezalar verileceği Hal Şefliği ve zabıta tarafından duyuruldu.

Bir önceki haftanın satış fiyatlarıyla, yeni gelen malların faturalarla ortaya koyulan alış fiyatları arasında dahi büyük uçurum vardı. Anormal zararlar söz konusu olduğu halde esnaf olarak o günü sineye çekmeyi, üretim bölgelerinden fiyatlar normal hale gelinceye kadar mal getirtmemeyi dahi düşündük. Oysa bu, piyasadaki arzın daha artmasına, boşluğun büyümesine, malın istahlanmasına (iştihar olmasına), hatta hatta piyasaların daha alevlenmesine yol açacak, aziz mübarek Ramazan ayında zaten barut fıçısına dönmüş olan Erzurum halkının canını daha bir sıkacaktı!

Bu durum karşısında Necati Ovat, Necmi Solmaz, Hamza Köse ve benimle birlikte birkaç meslektaşımızın daha içerisinde bulunduğu Lütfü Arıcı başkanlığındaki Dernek yönetimi, hepsi birbirinden tecrübeli büyüklerimiz başta olmak üzere esnafla bir araya gelerek ne yapılması, nasıl davranılması gerektiği hususunda bir toplantı yaptı, bir takım kararlar alındı. Resmi makamlarla dalaşmak, didişmek yerine olaylara sabırla yaklaşılmanın, akıl ve mantıkla hareket edilmenin bizler açısından uygun olacağı görüşü ağır bastı.

Sonuçta bu durum, her yıl yaşanan geçici bir süreçti ve özellikle de Erzurum hepimizin Erzurum'u idi! Makamlar da, makamları işgal edenler de gelip geçiciydi. Evet bizler de kalıcı değildik, lâkin eğer bizler bu mesleği bu memlekette sürdüreceksen kimenin kırılmasına, gücenmesine, incinmesine fırsat vermeden çözmemiz gerekiyordu.

Hal Şefliği'nin kapısına dayanan esnaf, ısrarla Adana, Mersin ve Antalya halleriyle irtibata geçilmesini, oralarından fiyatların sorulmasını istiyordu.

İki arada bir derede kalan Hal Şefi Binali İşmen, durumu daire başkanlarına bildirmesine rağmen Başkan Güllülü, ne esnafla görüşmeye, ne de üretim bölgeleriyle irtibata geçilmesine yanaşmıyordu. Üstelik bu konuda bir daha rahatsız edilmemesi hususunda kesin talimat veriyor, dediğinin uygulanmasını istiyordu.

Bu durum karşısında esnaf ikinci bir toplantı yapmış, alıcılarla satıcıların kendi aralarında maliyet gözetilerek anlaşmış oldukları adil ve makul fiyatlarla satılmasını uygun bulmuştu. Buna rağmen, satışlar başlatılmadan önce, son bir kez daha Hal Şefi Binali Bey'in Belediye yetkililerine durum iletmesi, bu şekilde satılacağı lisan-ı hâl ile anlatıldı.

Öte yandan görüşmeye yanaşmayan Belediye başkanının kapısına dayanma, yüz yüze görüşme, durumu arz

Hal Şefi Binali İşmen

Fatih Sürbahanlı, Hamza Köse, Naci Elmalı, Mahir Köse (1986)

etme kararı alındı ve vakit geçirmeden harekete geçildi. O tarihte İstasyon civarındaki Erzurum Belediyesi'ne ait Sebze Hali'nden Lalapaşa Camii karşısındaki Belediye (günümüzdeki SGK) binasına giderken yolumuzun üstündeki (Kooperatif Evleri'ndeki) bizim eve uğrayarak kütüphanemden *'Zanaatkârlar Kanunu'* müydü yoksa *'Osmanlı Kanunnâmeleri'* isimli bir kitap mıydı tam olarak hatırlayamadığım Kültür Bakanlığı tarafından 80'li yıllarda yayımlandığını bildiğim bir kitabı yanıma aldım. Belediye'ye gidince bizimle görüşmeyi kabul eden pek yanaşmayan başkanın huzuruna Dernek Başkanımız Lütfü Arıcı ile benim de içinde bulunduğum yönetim kurulu üyeleri -zor da olsa - topluca alınmayı başardık.

İçeriye alındığımızda Necati Bey, başkan masasının önündeki tekli koltuğa yaşça büyüğümüz ve de Dernek başkanımız olmasına rağmen Lütfü Amca'yı değil, 80 önceki hukukumuzun da etkisiyle olacak - henüz otuzuna dahi girmemiş olan - benim oturmamı istedi! *'Korun istediği bir göz, Allah verdi iki göz!'*, derler ya Necati Güllülü

bizim açımızdan çok isabetli bir şey yapmış oldu. Hoş beş, hal hatır faslından sonra son derece ikna kabiliyeti ve güçlü bir çenesi olan Dernek başkanımız Lütfü Arıcı, ne söylediye de Güllülü'yü bir türlü yola getiremedi. Güllülü, *'İnadım inat!'* dercesine hep karşı çıktı, *'Olmaz da olmaz!'* dedi.

Artık iş başa düşmüş, kılıcın çekileceği an gelmişti! Yanımda götürdüğüm kitapta Güllülü'ye göstermek istediğim yeri buldum, masanın üzerinde ağır ağır ona doğru sürdüm ve gözlerimle, parmağımınla göstermiş olduğum yeri okumasını işaret ettim. Gül-

lülü, bir yandan Yönetim Kurulu'ndaki meslektaşlarımızla konuşurken, bir yandan da işaret ettiğim, yanılmıyorsam Kanuni Sultan Süleyman'a ait bir kanunnâmeydi, gözcüyle onu okudu. Orada: *'Meyve ve sebze ye narh koyanın boynunu vurdurturum!'* yazıyordu. Okuyan Güllülü'ydü ama sözü söyleyen de Cihan Padişahı'ydı! Güllülü, tam okumuş olacak ki, usulca ve de kızarcasına *'Kaldır o kitabı, b..k yeme!'* dedi. Sonrasında yumaşmış olduğu her halinden belli olarak 'Kalkın gidin işinize bakın... Yalnız adaletten şaşmayın... Bu aziz mübarek Ramazan'da, fakiri fukarası çok olan memleketimizde sebze ve meyvenin düşük fiyatlarla satılmasına çalışın!' diyerek bizleri yolcu etti.

Herkes Güllülü'deki değişikliğe şaşırılmıştı. Dışarı çıktığımızda Yönetim Kurulu'ndaki arkadaşlarım *'Naci Hoca, Güllülü'ye ne gösterdin, ne kıs pıs etti(ni)z de böyle bir anda değişti?'* dediklerinde *'Güllülü'yü ben değil, Kanuni Sultan Süleyman yola getirdi!'* dedim...

Organize Sanayi Bölgesi Sebze Hali'ndeki Dükkânları

RÖPORTAJ: SERDAR SEVİMLİ

1975 Yılında Erzurum'un Pasinler İlçesi'nde İsmail ve Tülay Sevimli'nin ilk çocuğu olarak dünyaya gelen Serdar Sevimli genç yaşına rağmen mesleğinde büyük başarılarla imza atarak şehrimize değer katanlardan biri oldu. Bu sayımızda Prof. Dr. Serdar Sevimli'yi kendisinden dinledik.

➤ Gelin çocukluk yıllarınıza gidelim. Nasıl bir çocuktu Serdar Sevimli?

Öncelikle üzerime çok titreyen bir anne ve babanın evladı olma şansını yaşayan bir çocuktum. Onlar ilkökul mezunu olmalarına rağmen bana ilkökula başlamadan okuma yazmayı öğrettiler. Kuran kursuna da ilkökula başlamadan devam ettim. Çocuk olarak sorumluluklarının farkında olan, çok meraklı, her şeyi soran bir çocuktum. Evimize gelen komşularımızı soru sormaktan bıktırırdım desem yeridir. Diyebilirim ki bir insan için merak önemli bir şey. Merakın insanı geliştiren bir yönü var. Bugünde öyleyim. Tıp alanının dışında hemen hemen her gün merak ettiğim bir konuyu çeşitli kaynaklardan araştırı-

yorum. Eve çok geç saatlerde gitsem bile bu uğraşımdan vazgeçmiyorum. Mutlu bir çocuktum. Üzerime çok titreyen bir anne ve babamın olması, bugün hala görüştüğüm ilkökul öğretmenimin bendeki emeği her şeye değerdi. İlkokula başlamadan okuma yazmayı bilmem sebebiyle kırmızı kurdelenin ilk takıldığı öğrencilerden biri olmam üzerime büyük bir sorumluluğun yüklenmesine sebep oldu. O zamanlarda sizde biliyorsunuz ki bilgiye ulaşmak bugünle kıyaslandığında çok zordu. Gazetelerin verdiği ansiklopedileri, kitapları almak için çok kupon biriktiriyor, kuponlar tamamlandığında aldığım kitapları ciltlettiriyor, sonrada başlıyordum okumaya. Okulun dışında tarih, coğrafya bilgilerinin yer aldığı bu kitapları okumak, yeni bilgileri öğren-

mek bana büyük zevk veriyordu. Kısaca Serdar Sevimli meraklı, sorumluluklarını bilen mutlu bir çocuktum.

➤ Her çocuğa sorulan bir sorudur, "Büyüünce ne olacaksın" sorusu. Siz bu soruya ne cevap verirdiniz?

Çocukluktan beri hep doktor olmak istedim. Doktorun ne demek olduğunu bir çocuk ne bilebilir ki... Burada ailelerin yönlendirmesi çok önemli. Doktorluk o zaman popüler bir meslek. Popülaritesi ise iş garantisinden ileri geliyor. Ayrıca doktorların sahip olduğu sosyal imkanların ailelerin çocuklarını bu alana yönlendirmesinde etkisi olduğuna inanıyorum. Bir ilçede bir doktor demek büyük bir şeydi. Bizim çocukken bildiğimiz doktor,

hastalarına iyi davranan, cuma günleri ise hastalarını ücretsiz muayene eden kişi demektir. Aslında ben hep öyle bir doktor olmak istedim.

➤ **Bugünlere gelmenizde sizi en çok etkileyen insanı, kitabı sorarsak cevabınız ne olur? Kısaca kimdi sizin kahramanınız?**

Orta öğrenime başladığımda okulumuzda lise kısmının bir iftihar name tablosu vardı. O tabloda en başarılı öğrencilerin resimleri asılıydı. Orta okula başladığım günden itibaren o tabloya her baktığımda bir gün o tabloda resmimi görmeyi hayal ettim. Bunu da çok istedim. Diyebilirim ki o tabloda resmi olan her öğrenci aslında benim birer kahramanımdı. Başarılı insanların toplumda gördükleri saygı, özellikle babamın üzerime fazlasıyla titremesi ve bir gün doktor olacağım beklentisi başarılı insanların gözümde hep ayrı bir yerde olmasına sebep oldu. Babamın, yazılıdan çıkıp eve geldiğim de bana ilk sorduğu "kaç aldın" sorusu bana hep bir sorumluluk yüklerdi. Babamın üzerimde ki bu baskısı bende, doktor olursam hayatta başarılı bir insan olacağım algısını oluşturdu. Ben bugün çocuklarıma bunu yapıyorum.

Hasankale Lisesi'nin düz bir lise olmasına rağmen çok kaliteli öğretmenleri vardı. Benim üzerimde emeklerini ise bugün çok iyi anlıyor ve görüyorum. Öğretmenlerim bana özel bir ilgi gösterirdi. Bu ilginin sebebi ise şahsımdan dolayı değil derslerde gösterdiğim başarımdan dolayıydı. Hiçbirini birbirinden

ayrı etmiyorum ama içlerinden mesela Edebiyat Öğretmenim Sinan Gülakar'ın ve bana o ilk kırmızı kurdeleyi takan ilkokul öğretmenim Sema Yağanoğlu'nun bana yol göstermede ayrı bir yerleri vardı. Sema Öğretmenim O gün bana o kurdeleyi takmakla kahramanlarımdan biri oldu. Bugün hala görüşürüz. Kısaca benim kahramanlarım hayatta başarılı olan insanlardır.

➤ **Doktorluğun zor bir meslek olduğunu biliyoruz. O yüzden şöyle soralım. Mesleğinizin en zor tarafları nelerdir?**

Doktorluk mesleği en başta iş temposu nedeniyle fiziksel bir güç gerektiriyor. Sürekli

ayaktasınız ve sürekli bir şeylerle meşgulsünüz. Ama yıllar geçince bu tempo insana bir idman gibi gelmeye başlıyor. Zamanla alışıyorsunuz. Örnek vermek gerekirse öğrencilikte nöbetten çıktığımızda tabiri caizse üç gün kendimize gelemezdik. Yıllar geçtikçe mesleğin fiziksel güç gerektiren yönü artık insanı etkilemeye başlıyor. Bazı zorluklar artık alışkanlık haline geliyor. Ben bugün yorulmuyorum diyebilirim. Birde mesleği severek yaptığım için yorulmuyorum. İnsan hiç sevdiği yemeği yemekle yorulur mu? Benimki de öyle bir şey.

Mesleğin en zor en yıpratıcı yönü ise sorumluluk duygusu. Bu sorumluluğun verdiği devamlı tetikte olma hissi insanı

yoruyor. Mesela telefonu kapatma gibi bir lüksünüz yok, diğer insanlar gibi bayram günlerinde bile evimde oturup ayaklarımı uzatayım diye bir şey yok.

Karşımızda hayat sahibi olan biri var ve o size kendini teslim etmiş. Bunun bilincinde olmanın insana verdiği stres ise acayip yoruyor insanı. Ha profesyonellikte bu stresi dışarı vurmuyorsunuz ama o stres inanılmaz sizin iç derinliklerinize işliyor. Sonuçta en küçük bir müdahalenin bile bir riski var. Bazen hastalarımın bazıları anjiyo yaparken “Hocam korkuyorum” dediğinde ben “Korkma. Bak ben korkuyor muyum” diyorum. Hasta sizin korktuğunuzu görse hiç karşınıza yatar mı?

Yine diyorum. Bu mesleğin en zor tarafı size yaşattığı stres.

➤ **Aileniz bu mesleği yapmanızdan memnun mu? Mesleğiniz aile hayatınızı nasıl etkiliyor?**

Kısaca şöyle cevap vereyim, alıştılar. Hepsi alıştı. Bir gün işim erken bitti. Sanırım 17.00 gibiydi. Markette bir arkadaşım rastladı. Şaşırıldı. “Eve bu saatte gitme çocuklar korkar” dedi. Her doktorda olduğu gibi benim ailemde de bir ihmal edilmişlik hissi var. Hatta bu ihmal edilmişlik kendim için bile geçerli. Şunu diyebilirim ki bir doktorun vicdanının rahat olması kısaca huzurlu olabilmesi ailesini ve kendisini ihmal etmesinden geçiyor.

➤ **Bir doktor için hastalarının hepsi kıymetlidir. Şunu**

sormak istiyorum. Görev yaptığınız süre içerisinde unutamadığınız bir hastanız oldu mu? Varsa bu hastanızı diğer hastalarınızdan ayıran özellikleri nelerdi?

Sorunuza şöyle cevap vereyim. Bir öğretmen öğrencilerini ayıramadığı gibi, bir doktorda hastalarını ayıramaz. Unutamadığım bir hastam var. Ancak öncelikle benim için özel bir hasta grubunun olduğunu bilmenizi isterim. Bu grup yaşlı bayan hastaları. Bu grubu ben diğer hasta gruplarımdan daha özel görüyorum. Sebebine gelince öncelikle benim iki kız çocuğum var. Bu durum beni yaşlı bayan hastalara karşı daha duyarlı kılıyor. Bazen şöyle düşünüyorum. Kızlarım bir gün yaşlanacak, belki hasta olacaklar ve ben onların yanında o gün olmayacağım. Bu yüzden yaşlı bayanlar benim için daha özel bir yere sahip. Unutamadığım hastama gelince, evet bir hastam var. İsmi Taha Aygün Kanca... Rahmetli Aygün Amca ile zaman içerisinde hasta doktor ilişkisinden öte bir dostluk ilişkimiz oluştu. Onunla asistanlığım zamanında kalp krizi geçirmesi sebebiyle tanıştım. Aygün Amca çok değerli, zamanında ticaretle, siyasetle uğraşmış çok yönlü bir insandı. Derler ya ip gibi bir insandı. Aramızdaki ilişki baba evlat ilişkisine dönüştü zamanla. Tanıştığımızda ben 24-25 yaşlarındaydım. Kendisi dostluğa çok değer verirdi. Belki de dostluğumuzun gelişmesinin sebebi de buydu. Haftada bir iki defa buluşurduk Aygün

Amca ile. Çok güzel şiir okur aynı zamanda yazardı. Bilindik şiirleri fon müziği eşliğinde okur kasete alırdı. Her on beş günde ya da ayda bir böyle bir şiir kaseti doldurur bana hediye ederdi. Şimdi kaset dediğimiz şey piyasadan kalksa da ben onun bana hediye ettiği kasetleri hala saklıyorum. Bugün Aygün Amca ile Babamın fotoğrafı çalışma odamda yan yana durmaktadır. Aygün Amca benim için işte bu kadar değerlidir.

➤ **Oldukça yoğun olduğunuzu biliyoruz. Günde baktığınız ortalama hasta sayısını öğrenebilir miyiz?**

Erzurum'un çevre illerindeki vatandaşlarımız yıllarca devleti Erzurum ile tanıdı. Sağlık sektörü yönünden de Erzurum çevre iller için bir cazibe merkezi. Bu sebeple hasta yoğunluğumuz oldukça fazla. Bu kadar yoğunlukla başa çıkmak için, hastaları dar bir zamana sıkıştırmamak için normal mesaimizin üç bazen dört katı kadar çalışıyorum. Örnek vermek gerekirse öğlen yemeğine çıkmıyorum. Akşam çıkış saati içinde belirli bir saat yok. Cumartesi ve pazarda çalışıyorum. Bazen bıkmıyor musun diye soruyorlar bazı arkadaşlar. Hayır bıkmıyorum. Çünkü en başta işimi seviyorum. Sevdiğim içinde yorulmuyorum ve bıkmıyorum çünkü işim bu. Bu işi yapmaktan da inanılmaz mutluyum. İçinde bulunduğum yoğunluk çoğu insan için zor gelse de zamanla alışıyor insan. Mesela bende bağlamayı ustaca çalanlara şaşıyorum. Nasıl böyle çalışıyorlar, parmaklarını böyle nasıl hızlıca hareket ettiriyorlar diye. Sonra diyorum ki

benim işim nasıl buyrsa onların işi de o. Kısaca kendimi çoğu doktorumuz gibi bu ben işe vakfetmişim.

➤ Erzurum'da çok seviliyorsunuz. Sizce bunun sebebi nedir?

İnsanlar en çok onlar için gösterdiğiniz çabaya bakıyorlar. Onlar için ne yaptığımız önemli. Sürekli onlarla olmamın ve ulaşılabilir olmamın bu sevgilerinin altında yatan en temel sebeplerden biri olduğuna inanıyorum. Ayrıca hastalarımın arasında tanıdık tanımadık ayrımı yapmıyorum. Her hasta benim gözümde aynı ve değerli. Hastalarımın bunun farkında. Birde Erzurum'dan hiç çıkmadım. Burada doğdum, burada okudum, burada bu noktaya geldim. Lehçemiz bile insanları bizi kendilerine yakın görmelerinin bir sebebi olabiliyor. Bende onları seviyorum. Onlara hizmet etmek benim için keyif veriyor.

➤ Mesai dışında bir uğraşınız var mı? Varsa hangi uğraşlarınız sizi rahatlatıyor?

Çok yoğun bir işim olmasına rağmen kitap okuma alışkanlığımdan hiç taviz vermedim. Kendime ait zengin bir kütüphanem var. Hemen hemen her gün birkaç dakikada olsa kitap okuyorum. Bir kitap fuarına gittiğimde poşetler dolusu kitapla çıkıyorum. Kitapları çok seviyorum. Diğer bir uğraşımda son sekiz aydır bağlama çalmaya uğraş veriyorum. Bu konuda kurs almak için zamanım olmasa da youtube'nin ilgili videolarından faydalanıyorum. Bu arada herkese bir enstürman çalmayı öğrenmesini tavsiye ederim.

➤ Zengin bir kitaplığınızın olduğundan bahsettiniz. Sizin için en özel üç yazar üç kitap hangileridir diye sorarsak, cevabınız ne olur?

Bu konuda pek ayırım yapmasam da yabancı yazarlardan en çok Gabriel Garcia Marquez'i seviyorum. Onun Kırmızı Pazartesi adlı kitabı benim için çok özel bir kitap. İkinci olarak yerli Edebiyatımızdan Yusuf Atılgan'ı eserleri az olsa da çok seviyor ve beğeniyorum. Üçüncü olarak da Jose Saramago'yu ve bütün kitaplarını beğeniyorum. Dördüncüyü de ben ekleyeyim. Yeni nesil yazarlardan, bunlara merdiven altı edebiyatçılarda deniliyor bir isim daha var ki O da Emrah Serbes. Çok beğeniyorum. Onunda bütün kitaplarını okudum.

➤ Genç doktor adaylarına tavsiyeleriniz nelerdir?

Öncelikle şunu söylemek istiyorum ki buna öğrencilerimizde dahil insanlar artık kolay işlere talip oluyorlar. Zordan kaçan bir nesil var önümüzde. Tıp öğrencilerimizin birçoğunun kolay branşlara yönelmeleri buna en güzel örnek. Bu kolayca kaçma alışkanlığı parlak zihinli öğrencilerin tıp fakültelerini tercih etmemelerine sebep oluyor. Halbuki bir insanın üretkenliğinin ortaya çıkabileceği en önemli mesleklerden biri hekimlik mesleği. Ailelere tavsiyem başarılı öğrencileri tıp fakültelerine yönlendirmeleri yönünde. Bu iş severek yapılır. Bu mesleği sevmeden yapmak insana hayat boyu yaşayacağı bir zulüm olur. Sezmezsən

bizim işin bir günü bile çekilmez. Kaldı ki bu iş hayatın her anını dolduran ömürlük bir iş. Mesela askerdeyken aralarda kontrollü telefonla hastaneyi arar hastanede ki işlerimi yürütürdüm. Çünkü askere giderken halen daha yatan hastalarım vardı. Başarılı insanların zoru tercih etmeleri gerektiğine inanıyorum. Çünkü Allah insana bir özellik bir azim vermişse insan dünyadayken bunu güzel işler için kullanmalı. Temel Aslan isminde bir hastam var. Bir gün beni gece saat dörtte aradı. Telefonda bana "Kardeş ne yapalım Allah'ta seni dünyaya bu iş için göndermiş" dedi. Bu dediği çok hoşuma gitti. Son olarak demek istiyorum ki genç doktor adaylarımız zordan kaçmasınlar. Allah'ın onlara verdiği enerjiyi güzel işler için sonuna kadar sınırları zorlayarak kullansınlar.

➤ Son olarak, Erzurum sizin için ne ifade ediyor?

En başta söylemeliyim ki Erzurum'u çok seviyorum. Kişilik olarak geçmişine hep özlem duyan birisiyim. Buna "Eşyaya Alışkanlık" deniliyor. Önceden de söylediğim gibi burada doğdum burada okudum burada evlendim... En güzel günlerimi ben burada yaşadım. Askerlik dışında Erzurum'dan uzun süreli bir ayrılığım olmadı. Başka bir şehirde yaşayabileceğimi düşünemiyorum bile. Bu konuda birçok fırsat doğsa da gelen tekliflere hiç evet diyemedim. En büyük zaafım Erzurum'a olan bağlılığım. Erzurum benim olmazsa olmazım.

ERZURUM'DA KARADENİZLİ ESNAFLAR PİZZA'DAN LAHMACUNA...

Doç. Dr. Adnan KÜÇÜKALİ *

Müslüman Türk'ün Erzurum'a gelişi, Saltuklu Beyliği (1092 - 1202) ile yani Türklerin Anadolu'ya girmesi ile başlar. Trabzon'un Türk yurdu olması ise Osmanlıların 1461'de Trabzon'u fethinden sonradır.

Fetih sonrası etrafı sarp dağlarla çevrili Karadeniz'i, deniz ve kara yolu ile diğer şehirlere bağlama çabası başlamış günümüze kadar da devam etmiştir. Diğer taraftan içerisinde Erzurum'un da bulunduğu Doğu vilayetleri, özellikle canlı hayvan ve ürünlerini pazarlaya bilmek için Trabzon limanı aracılığıyla Batı'ya daha büyük kentlere ulaşabilmenin gayreti içerisinde olmuşlardır. Tüm bu nedenler her iki şehrin ulaşımını zorunlu kılarken ticaretle de birbirlerine olan bağımlılıklarını arttırmıştır.

Trabzon, Rize ve Artvin, Erzurum'un sınır komşusudur. Trabzon ve Erzurum Osmanlıdan bugüne değin bulduk-

ları coğrafyanın stratejik öneme sahip merkezi şehirleridir. Eskiden beri bölgedeki diğer kentler, birçok temel ihtiyaçlarını bu iki şehir üzerinden sağlamak durumundaydılar. Kamu hizmetlerinin de bu iki kentte yoğunlaşması şehirlerin cazibe bölgesi olmasının önünü açmıştır.

Sanayileşmenin henüz istenilen düzeye ulaşmadığı 20. Yüzyılın başlarında, ülkemizdeki en geçerli meslekler, eskiden olduğu gibi tarım ve hayvancılıktı. Doğu Karadeniz insanı, tarım alanlarının oldukça az, iş imkânlarının yetersiz olduğu coğrafyadan ayrılmak ve Türkiye'nin dört bir tarafına çalışmak ve ticaret yapmak için göç etmek durumunda kalmıştır.

Çalışkanlığı, dürüst ve ahlaklılığının yanı sıra kıvrak zekâsı, muzip ve eğlenceli tavırları ile büyümenin ve üretimin lokomotifi olmayı şiar edinmiş olan Karadenizlilerin

göçlerinde birincil durağı sınır komşusu olan Dadaşlar diyarı Erzurum olmuştur.

Bu göçleri ve bu kentlerde 4 kuşak boyu iskan etmiş ailelerin bireylerini konuşmak ve yad etmek için Erzurum'da hemen herkesin tanıdığı ve bir şekilde alış veriş ettiği Şekerci Osman (Osman İş) abimle, fakülteadaki odamda Erzurum'da bulunmuş Karadenizliler hakkında tatlı, şekerli bir sohbet ettik.

1950 doğumlu Şekerci Osman, tıpkı yıllarca dükkân komşuluğu yapmış lokantacı (Pizza Döner ve Kebap Salonu) merhum babam gibi (Hacı Rafet KÜÇÜKALİ) henüz 5 yaşlarında iken Erzurum'a gelmişler. Babam yaşça büyük olduğundan Trabzon'dan 25 yıl daha önce dedem tüm kardeşleri ile birlikte Erzurum'a göç etmiş. Anlaşılan o ki, değişik bir ifadeyle bugün bizler 100 yıldır bu şehri kendimize memleket edinmişiz.

Osman abi, “Erzurum bizim için Trabzon’un yukarı mahallesi gibi oldu. Biz Erzurum’luyu Erzurum’lu’da bizi çok sevdi” Dedi. O dönemlerde Erzurum’dan Trabzon’a gidenler, “Aşağı gideyrum!” Trabzon’dan Erzurum’a gidenler ise “Yukarı gideyrum” derdiler.

Bayburt, Erzincan, Erzurum, Ağrı, Kars, Sarıkamış, Göle, Doğubayazıt hatta Van Karadenizlilerin ticaret yapmak için göç ettikleri şehirler arasındaydı. 1990 yıllar ile birlikte Doğunun yoğun göç yaşaması birçok Karadenizli esnafın da bölgeden ayrılıp özellikle Marmara’ya doğru göç etmesini netice verdi.

Erzurum’un ekonomik ve sosyal hayatında Karadenizliler çok etkin rol oynamışlardır; gıda, lokanta, pastane, fırın sektöründen konaklama, otomotiv, akaryakıt ve inşaat sektörlerine kadar çok farklı işlerde faaliyetler göstermişlerdir. Karadenizli tüccarlar gurbette bulunmanın da etkisiyle işlerine daha ziyade yoğunlaşmış ve tıpkı çevre illerde olduğu gibi

Erzurum’da da ticari hayatın canlanmasına katkı sağlamışlardır.

Bu ailelerden ilk anda akla gelenleri;

Küçükali, İş, Efendioğlu, Sekban, Okur, Çehreli, Çebi, Kulaçoğlu, Temelli, Dilaver, Başaran, Genç, Çavuşoğlu, Çakıroğlu, Gençal, Memişoğlu, Nazikoğu, Numanoğlu, Ekşi, Ekşioğlu, Kamiloğlu Kırallı, Şaşıoğlu, Akay, Çakmak, Yücelik, Seferağa, Ertuğrul, Akçay, Tufan ve Yalçın sülaleleridir.

Yine bir dönem Erzurum Valiliği yapmış olan Necmettin Karaduman, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü yapmış olan Prof. Dr. Hürşit Ertuğrul ve çok sayıda akademisyen ve bürokrat bu şehrin unutulmazları arasında kendilerine yer edinmişlerdir.

Osman abi, Erzurum’un sosyo-kültürel yapısını göstermesi bakımından ilginç bir hatırasını şöyle anlattı:

“Erzurum’a 1976 yılında İstanbul’da ticaretle meşgul olan Yahudi asıllı bir Türk vatandaşı geldi. İstanbul’da daha önceden tanıma fırsatı bulduğum bu kişiyi kaldığı otelde ziyaretine gittim. Tuttuğum bir taksitle kendisine bir şehir gezintisi yaptırdım. Ona gıda işi ile uğraştığımı ifade ettim ve Erzurum’da şeker ve çikolata işinin olup-olamayacağını danıştım.

O esnada caddede bulunan dönemin en meşhur giyim mağazası olan Nehir ürünlerinin satışının yapıldığı işyerine girdik ve ürünlerinin oldukça yüksek fiyatlardan alıcısı olduğunu satışlarının güzel olduğunu tespit etti ve bana

dönerek bu şehir kaliteden alıyor senin satacağın çikolatalara da müşteri çıkar”, dedi.

İstanbullu işadammın tavsiyesiyle şekerleme sektörüne giren Osman abi, Golden, Prens ve Lion gibi tanınmış marka çikolataları Erzurum'a getirerek Şekerci Osman tabelasıyla ticaretini şekerleme üzerine devam ettirmiş.

1970'li yılların Erzurum'u, Türkiye'nin kültür düzeyi yüksek illerindedir. Osman abi, rahmetli babamın ve birçok esnafın işyerinde takım elbiseyle hizmet verdiğini anlattı. Babama ait olan ve Cumhuriyet caddesinde yer alan Pizza Döner Kebap salonunun 24 saat açık (bugün 24 saat açık lokanta halen yoktur) olarak ve tüm çalışanlarının papyonlu, tek tip elbiseli bir şekilde servis yaptıklarını belirtti.

Osman abi sohbetimizin sonuna doğru rahmetlik babamın Gazete yazarlığı, Belediye encümen azalığı, Sivil toplum kuruluşlarında yöneticilik hem de işletmecilik yapmasını esnafın çok yönlülüğünü ortaya koymasını noktasında oldukça güzel bir örneklik oluşturduğunun altını çizdi.

Ben de babamın anlattığı bir hatırayı kendisine naklettim;

Yalnızca İstanbul'da 1974'de, tek bir yerde satışı yapılan Pizza'yı görüp beğenen rahmetli babam, Pizza ustasıyla anlaşır ve yaklaşık 50 yıl önce Pizza'yı Erzurum'a getirir ve lokantasının ismini de Pizza koyar. Ancak o güne kadar Pizza'yı tanımayan ve bilmeyen halk yeterin-

ce ilgi göstermeyince yemek listesinden kaldırılır yeniden döner ve kebab çeşitlerine ağırlık verirler.

İlerleyen zamanda Erzurum'a gelen bir turist kafilesi Pizza yazısını görünce sevinir ve pizza yemek için lokantaya gelir ve garsonlara "pizza" diye seslenirler onlar da "yes, yes" diye cevap verir ve istediklerini turistlere getirirler. Fakat turistlerin önlerine getirilen lahmacundur. İlk görüşte şaşırarak turistler, lahmacunlardan yemeye başlayınca bu yeni tür pizzadan memnun kalmışlardır öyle ki, giderken yolda yemek için de lahmacun-pizzadan sipariş vermeyi de ihmal etmezler...

Buradan şunu da ifade etmek isterim,

Önceden Erzurum'dan ayrılmış olan birçok Karadenizli, bugünlerde Erzurum'u ziyaret ettiklerinde, son zamanlarda şehirde yaşanan hızlı değişim, dönüşüm ve modernleşmeyi görünce, sevinç ve takdirlerini ifade etmekte.

Evet, görünen o ki; birçok Batı kentinin sahip olmadığı huzur ve konfora sahip olan günümüz Erzurum'u, hemen her alanda çok daha fazla güzelliklere doğru emin adımlarla ilerlemektedir.

Lokanta'da babam ve ben.

GEÇMİŞTEN BUGÜNE AHİLİK BAĞLAMINDA ERZURUM'DA TİCARET HAYATI*

☞ H. Ömer ÖZDEN

Erzurum, 18 Eylül 1048 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin Bizans karşısında kazandığı Pasin Zaferi ile Türk yurdu haline getirilmiş, 1071'deki Malazgirt Zaferi ile de Anadolu'nun kapıları Türklere tamamen açılmıştır. Erzurum, uzun yıllar bir Selçuklu Beyliği olan Saltuklu Beyliği yönetiminde kaldıktan sonra, Selçukluların yıllar içinde zayıflaması dolayısıyla 13. asır ortalarından itibaren İlhanlıların yönetimine geçmiştir. Roma ve Bizans yönetimleri altındayken bir ticaret şehri olan Erzurum, Türklerin yönetiminde de aynı özelliğini devam ettirmiş ve 13. asırdan itibaren Erzurum, bir Türk esnaf teşkilatı olan ahiliğin de etkili olmasıyla uzun asırlar ticari hayatın canlı bir merkezi olmaya devam etmiştir.

Erzurum'da ahilik teşkilatının 13. asrın ilk yarısında yani İlhanlıların egemen oldukları dönemde kurulduğu, şehrimizin yaklaşık 25-30 km. batısındaki Tebrizcik köyünde bulunan ahi mezarlarından anlaşılmaktadır. Bu köyde bulunan Ahi Abdurrahman oğlu Mehmet'in mezar taşındaki 1262 tarihi, ahilerin Erzurum'a erken tarihlerde geldiğini göstermektedir. Ahi Abdurrahman oğlu Mehmet, ahiliğin Erzurum'da bilinen ilk temsilcisidir, ancak hakkında,

mezarından başka bir bilgi bulunmamaktadır. Ünlü gezgin İbni Batuta, 14. asırda Erzurum'a geldiğinde şehrin canlı bir ticari hayata sahip olduğundan söz ederek Ahi şeyhi olan Toman Baba'dan bahsetmektedir. Buna göre Türk milletine kapılarını açan Anadolu'nun kilidi konumundaki Erzurum, süratle iktisadi hayatını şekillendirirken, bunda en önemli rolü ahiler üstlenmişlerdir. Ahi Toman Baba ise bu teşkilatın Erzurum'daki bilinen ikinci mümessilidir ve hakkındaki yetersiz bilgi İbni Batuta Seyahatnamesi'nden öğrenilmektedir.

“Erzurum'da Ahi Duman'ın (Toman) zaviyesine inmiştik. Bu zat, ileri bir yaşta olup, yüz otuz yaşını aştığı halde, hâlâ bir değneğin yardımıyla yürüyebilmekte, hafızası bütün canlılığı ile durmakta, beş vakit namazını kılmakta idi. Ben, açlığa dayanamayarak sadece orucu yemekten başka bir kusuruna tesadüf etmedim. Verdiği yemekte bizzat bizlere hizmet eyledi ise de hamam hizmetimize oğullarını koşmak zorunda kalmıştı. Zaviyeye indiğimiz ikinci günü yola çıkmak istediğim zaman, bize gücenerek buna engel olmaya kalkıştı ve şayet böyle harekette bulunsanız, konukluk en aşağı üç gün olduğuna göre, bizim bu şehir-

deki itibarımızı kırmış olursunuz, dedi. Bunun üzerine biz de orada üç gün kalmak lüzumu ile karşılaşmış olduk.”¹

İbni Batuta, Erzurum'daki ahilikle ilgili kısa bilgi vermesine rağmen ticaret hayatıyla ilgili fazla bir bilgi vermediği görülmektedir. Bununla birlikte şehrimizle ilgili yapılan araştırmalarda, konuyla ilgili yeterli bilgiler bulunmaktadır. Buna göre İlhanlılar döneminde Erzurum ve çevresi (Kafkaslar, İran'ın bir bölümü, Doğu ve Orta Anadolu) ciddi bir medeniyet ve ticaret merkezi olma konumundadır.² Erzurum'un erken dönemlerde başlayan iktisadi gelişmesini devam ettirmesinin nedeni, ticaret yollarının kesişme noktasında bulunmasıdır. Bu konuya Ahmet Hamdi Tanpınar, ölümsüz eseri 'Beş Şehir'de vurgu yaparak, babasının tayini nedeniyle Erzurum'a ilk geliştiği olan 1913 yılında gördüğü Erzurum çarşıları ve esnafı hakkında şunları yazmaktadır: “O zamanın Erzurum'u, on yıl sonra 1923'te gördüğüm Erzurum'dan çok başkaydı. Her türlü kıyafette bir kalabalığın çarşı pazarını doldurduğu, saraç, kuyumcu, bakırcı, dükkânlarıyla senede o kadar malın girip çıktığı hanlarıyla, ambarlarıyla, eşraf ve ayanı, esnafı, otuz sekiz medresesi, elli dört camisiyle, İran transiti-

1 İsmet Parmaksızoğlu, İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1971, 28.

2 Enver Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1992, s. 69.

nin beslediği refahlı ve mâmur Erzurum'la on yıl sonra gördüğüm harap şehir arasında kolay kolay münasebet tasavvur edilemezdi. Sonradan öğrendiğime göre, muhtelif **çarşılarında on binlerce** zenaatçı çalışır, saraçlarının yaptığı eyerler bütün şark vilâyetlerine hattâ Tebriz'e kadar gidermiş. Ben babamla, annemle gittiğimiz siyah kehribarcıları şimdi bir masal gibi hatırlıyorum. Küçük ve yarı aydınlık dükkânlarda ince, dikkatli, işin terbiyesini almış, âdeta iş terbiyesiyle durulmuş birtakım adamlar, oturdukları yerden konuşuyorlar, pazarlıklar ediyorlar, ellerindeki kehribar işlerini havı dökülmüş **çuha şalvarlarına sürterek cilalıyorlardı. Sonra keskin bir meşin kokusu, yumuşak derinin âdeta söndürüldüğü, kıvamını bozduğu tokmak sesleri ve bir yığın uğultu...**³

Tanpınar, Erzurum'a ikinci kez geliş sırasındaki tespitlerinde şehrin çok eski bir maziye sahip olduğuna ve birçok savaştan çıkarak yorgun bir vaziyette bulunduğuna işaret ettikten sonra satırlarına şöyle devam etmektedir: “1855'te yüz binden fazla nüfuslu bir şehir olan Erzurum, bu gelişmesini bir iktisadî denklik üzerine kurmuştu. İran, ithalat ve ihracatının yarısından fazlasını Trabzon-Tebriz kervan yoluyla yapıyordu. İşte bu kervan yolu, Erzurum'u asırlar içinde eşrafiyla, ayanıyla, ulemâsiyla, esnafıyla tam bir Ortaçağ şehri olarak kurmuştu. Bu transit yolunda her yıl otuz bin deve ve belki iki misli katır işliyordu. Bunlar Erzurum'dan geçiyor, Tebriz'den gelişinde, Trabzon'dan dönüşünde ku-

manyasını Erzurum'dan tedarik ediyor, hayvanını nallatıyor, at eyeri, yük semeri, nal, gem, ağızlık, hülâsa her türlü eksigini orada tamamliyordu.”⁴

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki Erzurum, Ortaçağ'da ticari hayatı son derece hareketli bir yapıya sahipti. Ahmet Hamdi Tanpınar, bu canlılığı anlatmaya devam ediyor: “Eski Erzurum'da bu ticaret hayatı ve kervan yolu, otuz iki san'atı beslerdi. Tabaklar, saraçlar, semerciler, dikiciler, çarıkçılar, mestçiler, kürkçüler, keveleiler, kunduracılar, kazazlar, arabacılar, keçeciler, çadırcılar, culfalar, ipçiler, demirciler, bakırcılar, kılıççılar, bıçakçılar, kuyumcular, zarcılar, sandıkçılar, kaşıkçılar, tarakçılar, marancılar, boyacılar, dülgerler, yapıcılar, sabuncular, mumcular, takımcılar.”⁵

Erzurum, Ortaçağ sonrası zamanlarda da ticarî önemini devam ettirmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar, Defterdar Mehmet Paşa ile Erzurum'a gelen ve orada gümrük kâtipliği yapan Evliya Çelebi'nin şehrin kapılarından söz ederken, yabancı tüccarların Gürcü Kapı'sında oturduklarını Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinden aktarmaktadır. “Hakîrin kâtibi bulunduğum gümrük bundadır. Dört çevresinde Arap, Acem, Hint Sint, Hitay, Hoten bezirgânlarının haneleri de vardır. İstanbul ve İzmir gümrüğünden sonra en işlek gümrük, bu Erzurum gümrüğüdür. Zira tüccarına adalet ederler.”⁶

Görülüyor ki Erzurum, Ortaçağ'ın kapanıp yeni bir çağa başladığında da ticarî önemi-

ni devam ettirmekte ve Türkiye'nin İstanbul ve İzmir'den sonra üçüncü büyük gümrüğü olarak görülmektedir. Ticarî bakımdan bu derece önemli olan bir şehirde ahiler de şehrin iktisadî hayatına katkılarını devam ettirmektedirler.

Erzurum, eski çağlarda olduğu gibi, gedik ve lonca döneminde ve Osmanlı'nın son dönemlerinde de ahi geleneklerine dayalı güçlü esnaf teşkilatının devam ettirildiği bir şehir olmuştur. Bunu o dönemin Salnamelerinde görmek mümkündür. “Nefs-i Erzurum'da kılınç ve tüfenk ve çakmak ve kundakçılar ve kalemtraş ve mikrâs ve tunçtan dökme mangal ve şamdan ve temür ve bakır ve kuyumcu ve ihramcı olarak ehliyetlü ustalar bulunduğu gibi, edevât-ı büyûtiyye ve zirâiyyeye müteallik levâzımât-ı zarûriyyeyi îmal ve tanzîme elverişli her nev'i ehl-i smâat mevcûd ve bunların tüfenk ve tabanca ve karabina ve mikrâs ve kalemtraşlar ve bunlara mümâsil edevât ve dökme şamdan ve mangal ve sefertasları ve avâni-i sâire ile nesc olunan ihramlar oldukça metin ve şâyeste-i nazar tahsîn derecelerinde görülüp bunlardan ma'ada kürkçü esnâfi dahî dâhilen ve hâricen celb eyledikleri tilki ve varşak ve sansar ve bunlara mümâsil hayvânât derilerinden her nev'i kürkler îmal ve terzi ve culha ve her türlü ayakkabıları ve sandalye ve kanapeci ve bunlara mümâsil sanâyi-i zarûriyyeye müteallik şeylerin ustaları dahî derece-i kifâyede mevcûddur.”⁷

19. asırda Erzurum'a bağlı kazalarda da şal dokuyan çul-

3 Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, Dergâh Yayınları, 34. Baskı, İstanbul, 2015, s. 30.

4 Tanpınar, Beş Şehir, s. 34.

5 Tanpınar, Beş Şehir, s. 35.

6 Tanpınar, Beş Şehir, s. 35.

7 Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum (1287/1870 – 1288/1871 – 1289/1872 – 1290/1873) Erzurum İl Yıllığı, Osmanlı Türkçesinden Günümüz Türkçesine Aktaranlar: Naci Okcu-Hasan Akdağ, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2010, s. 212, 327, 452.

ha esnafı, evlerde halı, kilim ve seccade dokuyanlar, keçe, çorap, tozluk, eldiven, ehram imal edenler, demircilik, bakırcılık, nalbantlık, çilingirlik, saraçlık ve kavafçılıkla uğraşanlar bulunmaktadır.⁸

Şehrin kültürel yapısını gözlemleyen Ahmet Hamdi Tanpınar, 'Beş Şehir' isimli kitabında Erzurum'un çok muntazam bir içtimaî yapıya sahip olduğunu, çalışmanın bulunduğu yerde içtimaî nizamın kendiliğinden doğduğunu belirtmektedir. Erzurum'un çalışkan ve üretken bir nüfus barındırdığını vurgulayan Tanpınar, şehirde üç sosyal tabakadan söz ederek, en başta toprak sahiplerinin olduğunu, arkasından ulema sınıfının, ulemadan sonra da başlarında dabaklar şeyhi bulunan ve şehrin asıl belkemiği olan esnafın geldiğini ifade etmektedir. Dabaklar şeyhinin, şehrin esnafı üzerinde çok ciddi bir nüfuzu bulunduğunu belirten Tanpınar, Osmanlı'nın son dönemlerindeki merkezci yapı bile "şehrin ruhu olan ve esasını ahilikten alan bu otoriteyi yıkamamıştı. Eski dünyamızda dabaklar şeyhi, asıl bünyesini esnafın teşkil ettiği Anadolu şehirlerinde daima bu kudreti taşırdı"⁹ demektedir.

Tanpınar'a göre, ahilik ruhunun bu derece kökleşmiş olması, şehirde bir denge oluşturmuş ve sosyal sınıflar arasında da herhangi bir üstünlük duygusunun ortaya çıkmasına mani olmuştur. "Bu hal, her sınıfı kendi hayatında, kendi zevkinde rahat ve müstakil bırakarak, mesut ederek, İkinci Meşrutiyet'e, hatta biraz sonrasına kadar sürer."¹⁰ Erzurum'un 19. asrın sonlarıyla 20. asrın

başlarında yaşadığı işgal ve katliamlar, şehrin bu dengesini alt üst etmiş olmasına rağmen Erzurumlu esnaf gruplarından her biri, eski ahilik geleneklerini devam ettirmeye çalışmışlardır.

Başlangıçtan son zamanlara kadar merkezi Kırşehir'de bulunan ahilik teşkilatının şeyhleri, Anadolu'daki ahi esnafını denetleyip, hem hatalı olan esnafla ilgili son kararları vermişler, hem de bilinen ahilik törenlerine iştirak etmişlerdir. Bu bakımdan Erzurum'daki ahilerle, Kırşehir ahiliği arasında sürekli bir irtibat olmuştur. Dolayısıyla Kırşehir'deki ahi teşkilatının Erzurum'daki debbağlar (dabaklar) üzerinde önemli bir etkisi vardır. Ayrıca debbağlık oldukça önemli bir meslek olup, Erzurum'daki dabaklar (debbağlar), geçmişte mesleklerini Tebrizkapı semtinde dabakhane ya da Erzurum ağzıyla dabahanalarda icra etmekteydiler. Buradaki tabakhanelerin 1950'li yıllara kadar işlevsel olduğunu ve diğer şehirlerdeki gibi debbağların şeyhinin esnaf üzerinde çok etkili olduğunu Abdurrahim Şerif Beygu'dan ve halen hayatta olan büyüklerimizden öğreniyoruz. "Erzurum'da debbağlar şeyhinin esnaf üzerinde nüfuz ve icraatı mutlak bir surette idi. Sanatında hilekârlık eden esnafın dükkânı kapattırılır, çürük ve hileli yaptığı iş, ibret olmak üzere dükkânının kapısı üstüne çivilenerek teşhir edilirdi. Bu yüzden sanatkarların iyi yetişmesi, sağlam ve dayanıklı eşyaların yapılması, bu tarikatın otoritesi sayesinde mümkün olmuştur."¹¹

Günümüzde bu meslek de diğerleri gibi maalesef yok ol-

muştur ve fakat Dabakhane çeşmesi halen aktif olarak Erzurumluların su ihtiyacına cevap vermeye devam etmektedir. Debbağlık ve tabakhanelerin ve deriye dayalı saraçlık, kevelcilik gibi zenaatların yok olmasında hiç kuşku yok ki sanayileşmenin ve makinalaşmanın etkisi oldukça fazladır. Kunduracılık bile eski ehemmiyetini kaybetmek üzeredir. Ayakkabılar çoğunlukla fabrikalarda üretilmektedir. Buna rağmen Kavaf- lar Çarşısı ve bazı küçük atölyelerde kavafiye üretilmeye halen devam edilmektedir. Terzilik de konfeksiyonculuğa yönelmekten dolayı giderek azalan ve kaybolmaya yüz tutan meslekler arasına girmeye başlamış durumdadır.

Yaklaşık on yıl öncesine kadar kevelciler, marangozlar, marancılar, saraçlar, çulfalar, ehramcılar, yorgancılar şehrimizin muhtelif semtlerinde üretime devam ederlerdi. Ancak bu geleneksel meslekler, maalesef endüstrileşmenin öğütücü çarklarına takılmadan edemediler. Bir ya da iki saracıya işiyle uğraşan esnaf, ayakka- bı tamircisi, gömlekeçi, terzi gibi halen işletmeciliğe devam eden bazı zenaatkarların dışında şehrimizde, Gaziantep ve Kahramanmaraş gibi şehirlerimizdeki gibi, geleneksel yöntemlerle üretim yapan esnaf kalmadı. Umarız ki bu iki şehrimizde devam ettirildiği gibi Erzurum'da da geleneksel üretime yeniden başlanır. Bunun için de ahilik ruhunun yeniden hayata geçirilmesi gerekmektedir.

8 Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum, s. 212, 327, 452.

9 Tanpınar, Beş Şehir, s. 37.

10 Tanpınar, Beş Şehir, s. 38.

11 Beygu, Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri, s. 191.

RÖPORTAJ: AHMETHAN EFE

Moda Optik ve Lens Dünyası Sahibi Ahmethan EFE ile sektöre dair...

➤ Gelin ilk olarak Esnaf kimdir sorusunu sorarak başlayalım?

Esnaf ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedeni çalışmasına dayandıran, basit usulde vergilendirilen ve işletme hesabı esasına göre deftere tabi olan sanat ve meslek sahibi kimseleri ifade etmektedir. Tabii sözlük anlamının yanı sıra esnaf demek terazi ile oynamayan adaletli dürüst çevresine duyarlı tatlı ve rekabetleri olan kişidir.

➤ Esnaflık kültüründeki değişimleri geçmişten bugüne nasıl değerlendirirsiniz?

Ekonomik ve sosyal hayat içerisinde önemli bir yeri olan esnaflık İlk çağlardan beri kültürel etkileşim ve değişim içindedir. Özellikle ahilik ve lonca teşkilatları 13. Yy'dan 19. Yy'a kadar halkın meslek ve sanat alanlarında yetişmesini, aynı zamanda ahlaklı ve olgun insan olmasını hedeflemiştir. Ancak 2000 yılından sonra atalarımızdan öğrendiğimiz esnafı kültürü tamamen kaybolmuştur. Eskiden çok farklı müşteri – esnaf ilişkisi varmış. Parası sorulmadan malın verildiği, sözün senet olarak geçtiği zamanlarmış. Fakat dönem değişti. Müşteri ile esnaf arasındaki eski güven anlayışı kalma-

dı. Bunların yanında devletinde yaptığı yanlış sistemler ticaretle güvensiz bir ortam yarattı.

➤ Mesleğe nasıl başladınız?

Aslında atadan gelme bir meslek bizimkisi. Babam, amcalarım hepsi optisyen. Okul çıkışlarında yanlarına gider, hep onları izlerdim. Sanki bir iş gibi değil de bir sanatın aşkla yapılışını izlerdim. Tabii bunlar aklımda yer etmiş olacak ki yıllar sonra kendimi bu mesleğin içerisinde buldum. İşimi çok seviyorum ve her gün mağaza mı bugün nasıl insanlarla tanışacağım, yardımcı olabilecek miyim heyecanıyla gidiyorum. Orası bir ticarethane değil. Benim sanatımı iera ettiğim ve kendimi en mutlu hissettiğim yer.

➤ Erzurum'da esnaf olmanın avantajlı ve dezavantajlı taraflarını size göre nelerdir?

Avantajları, herkese ulaşılabilirlik. Şehrimizde aynı işi yapan esnafların hepsi birbirini tanır. Bu durum ya şehrin küçüklüğünden ya da bu işi yapanların hepsinin aynı kesimde olmasından kaynaklanıyor. Diğer yandan iş olanakları çok olmadığından küçük de olsa birilerine iş imkanı sağlayabiliyoruz. Dezavantajlarına gele-

cek olursak yukarıda da belirttiğim gibi iş sahası az olduğu için aynı işi yapanların sayısı o kadar çok ki bu hal bazen haksız ve tatsız bir rekabete dönüşebiliyor.

➤ Optik Sektörünün sorunları nelerdir?

Genel manada bir şeyler söyleyecek olursak; maalesef ülkemizde optik ve optometrik meslekler alanıyla alakalı bir planlama henüz mevcut değildir. Bu bağlamda yetişmiş bir insan gücü planlaması ve ileriye dönük perspektifleri yapılmamıştır. İnsan gücü çeşitleri belli değildir.

➤ Dolar kurunun yükselmesi ile alakalı olarak ne gibi sorunlar yaşıyorsunuz?

Bu konuda en önemli problemimiz bir ürünü sattıktan sonra yerine sattığımız fiyata koyamamak. Örnek verecek olursak 300 TL gibi bir rakama çerçeve satıyorsunuz. Sonra o çerçeveyi 300 TL üzerinde bir rakamdan size sunuyor toptancılar. Artık uygun fiyat diye bir tabir kalmadı, sergileyebileceğiniz kalemlerin hepsi pahalı. İnsanların alım gücü düşük. Alıyoruz vitrinde bekliyor ürün.

➤ Gözlük alırken nelere dikkat etmeliyiz? Online satışlar konusunda neler düşünüyorsunuz?

Her üründe olduğu gibi kalitesine, dayanıklılığına, buharlaşmasına ve garanti şartlarına dikkat edilmelidir. Online satışlarla ilgili olarak da genelleme yapmadan itina ile cümleme devam etmek istiyorum. Çünkü internet ortamı çok güvenilir gelmemekle birlikte, ürünün fiyatını da düşük tutarak, insanları zafiyetinden yakalayarak, emitasyon satışların fazlaca olduğu bir yerdir. Tabii istisnaları ayrı tutuyorum.

➤ Bir alışveriş merkezi içerisinde hizmet

veriyorsunuz. Bu durumun avantajları ve dezavantajları nelerdir?

Bilindiği gibi AVM'ler kalabalık ortamlardır. Özellikle de kış aylarında insanların her gün uğradığı, yemek yediği, alışveriş yaptığı, günün her saati canlı bir yerdir. Durum böyle olunca mağazamıza giren insan sayısı da bununla doğru orantılı ilerliyor. Bu da daha fazla insana hizmet verme imkanı sağlıyor.

Dezavantajlarına gelince maddi boyutundan önce ışık, havalandırma ve kapalılık diyebiliriz. Bunların dışında da dolar üzerinden alınan yüksek kiralar.

➤ Malumunuz olduğu gibi Ülkemiz ve tüm dünya Covid-19 tehdidiyle bir mücadele içerisinde bu durum sektörü nasıl etkiledi?

Her sektörde olduğu gibi bu sektörü de olumsuz etkiledi. Yasağın olduğu kapalılık olduğu dönemleri saymıyorum bile. Sonrasındaki toparlanma süreci ise daha zor oldu. Hala çok zor. Alım gücünün düştüğü ancak giderlerin arttığı zor bir sürecin içindeyiz umut ediyorum ki ülkece üstesinden geleceğiz.

➤ Piyasaya giren genç optisyenlere, özellikle de kendi bireysel mağazalarını açma istekli olanlar için ne gibi tavsiyelerde bulunursunuz?

Sizler aracılığıyla genç optisyenlere şunları söylemek isterim. Öncelikle işlerini benimsemeleri ve sevmeleri lazım. Bununla birlikte çok çalışmalılar, disiplinli, dürüst ve adaletli olmalılar. Ekiplerini, liyakatli kişilerden oluşturmak ve hiçbir zaman "tamam oldum" dememek. Her zaman daha iyisini yapabileceğine inanmak ve kendini sürekli geliştirmek.

➤ Kısa ve uzun vadede hedefleriniz nelerdir?

Öncelikle işimin en iyisi olmak ve Türkiye'nin birçok yerinde şubeler açmak.

➤ Son olarak Erzurum'un sizdeki anlamını öğrenebilir miyiz?

Erzurum; toprağım, asla vazgeçemeyeceğim yumuşak karnım. Ekmeğim, ailem, ideallerim, masumiyetim kısacası her şey demektir.

İsimsizler İçinde Bir İsimsiz KADİM TÜRK DEVLETİ'NİN GÖRÜNMEZ KAHRAMANI MEBRUKE HANIM*

İngiliz Gizli Servisi'nin kaynayan kazan haline gelen Ortadoğu'ya gönderdiği çoğu İrlandalı olan ajanlar, Kahire'deki Britanya Yüksek Konseyi'nin merkez binasında, dönemin en önemli toplantısını yapıyordu.

“Doğu İşleri” uzmanı Roland Stors, çığırından çıkan Arap hareketlerinden ve Alman karşı casusluk örgütlerinin eylemlerinden bıkmıştı. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi dert olmaya başlayan Teşkilat-ı Mahsusa en seçkin üyelerini bu İslam topraklarına göndermişti. Özellikle İngiliz ağırlığı hissedilen Hindistan ve Mısır gibi ülkelerde yoğun biçimde Britanya karşı politika güdülüyordu.

Ortaya konan sadece politika değildi. Gün gün artan silahlı eylemler sadece Stors için değil, Londra'dakiler için de dikkat çekici hale gelmişti. Tüm çabalara rağmen Osmanlı Özel Güvenlik Birliği “Teşkilat-ı Mahsusa” Ortadoğu'da cirit atıyordu..

Britanya Yüksek Konseyi'nin Kahire'deki toplantısı işte bu görünüş altında daha bir önem kazanmıştı. Toplantı, sıradan bir ajanlar toplantısı değildi..

Şam'daki Fransa Konsolosluğunun Teşkilat-ı Mahsusa gerillaları tarafından basılması ve son derece önemli bazı belgelerin kaçırılması, Fransızlardan çok İngilizleri tedirgin etmişti. Çünkü belgelerde Batı tarafından satın

alınan ve desteklenen Osmanlı parlamenterlerinden, toprak ağalarına kadar işbirlikçilerin isimleri vardı. Daha da önemlisi bu işbirlikçilerin hangi ajanlarla işbirliği halinde olduğu da bu belgelerde yer alıyordu..

Birinci Dünya Savaşı öncesi Alman politikasına karşı Ortadoğu'da ortak olarak geliştirilen İngiliz-Fransız politikası, istihbarat işbirliğini de gerekli kılmıştı. Bu nedenle Fransa'nın Şam Konsolosluğu baskınından İngiltere'nin soyutlanması mümkün değildi..

Ronald Stors, “Bu nedenle,” dedi, “Öncelikle köstebeği istiyorum.. Sonra da o üç Osmanlı fedaisinin kim olduğunu..”

*Ergün Hıncılmaç'ın, “Başverenler Başkaldıranlar” adlı kitabından derlenmiştir

Intelligence Service'in elemanları arasında kimler yoktu ki? Karşı Casusluk bölümünün usta ismi Aubrey Hubert, Propaganda Şefi Wooley, Çöl Casusluk Birimleri sorumlusu Newcomb, şirketin Kahire Şefi Gilbert Clayton ve mesleğinde henüz pişmeye başlayan Lawrence..

İngilizler bu toplantının ardından Şam olayını çözeceklerdi. Adı çok duyulan ama ortalıkta hiç görünmeyen Lawrence, köstebeğin bir Fransız diplomatı olduğunu öğrenmişti. Aslen Mısırlı olan Hüseyin El-Riyad adlı Teşkilat-ı Mahsusa ajanı, bir kadın aracılığıyla güvenlik görevlisini elde etmiş ve konsolosun İstanbul'a maiyeti ile hareket ettiği gece, baskını yapmıştı..

Eylemi gerçekleştirenlerden birinin kadın olma ihtimali fazlaydı. Çünkü bombayla patlatılıp açılan kasanın uzağında bir tutam kadın saçı bulunmuştu. Bulunan kanlı saçın eylemci bir kadına ait olabileceği üzerinde duran ajanlar, başta Hüseyin El-Riyad olmak üzere tüm fedailerin kimliklerini saptamışlar fakat kadın gerillaya ait fazla bir ipucu bulamamışlardı..

Hüseyin El-Riyad idama mahkum edilmeden önce tüm belgeleri, işte İngilizlerin bir türlü kim olduğunu saptaya-

madığı bu kadın gerillaya teslim etmişti. Kadın, yani bilinen adıyla Mebruke Hanım, diğer üç eylemci ile tüm belgeleri Teşkilat-ı Mahsusa'ya verecekti..

Mebruke Hanım'ın ele geçirilmesi ve dolayısıyla belgelerin Osmanlıların eline geçmemesi için görevlendirilen Lawrence, Şam, Beyrut ve Kahire gibi Ortadoğu merkez-

ajanlar da vardı. 1909'da Arap Yarımadası'nda başlayan ateş, İttihat ve Terakki için pek çabuk söndürülecek türden değildi. Hele Balkan bozgunundan sonra durum, daha da içinden çıkılmaz bir hale gelecekti.

Her ne kadar geç kalınmış olunmasına ve Arap özgürlük hareketlerinin yarımadayı tümüyle sarmış bulunmasına rağmen Teşkilat-ı Mahsusa faaliyetini istekle sürdürüyordu. İşte Şam baskınına ve oradaki belgelere bundan ihtiyaç duyulmuştu. Bu belgelerin ışığı altında örgütün "Arap Masası" dehşete düşülecek bir sonuca ulaşacaktı. İstanbul'da bir ihtilal örgütü vardı : El Eha-ül Arabi...

Kurucuları ise Fransa'da edebiyat öğrenimi yapmış, Şam milletvekili Şefik El Müeyyet ile Nedret-ül Madran'dı. (Madran daha sonra Suriye Başbakanı olacak). Meşrutiyet'in sağladığı özgürlükten alabildiğine yararlanan Arap

milletvekillerinin örgüt merkezi Büyükkada Nizam'daki bir köşktü. İlginçtir, bu köşkü kiraya veren kişi, aynı zamanda bir iş adamı olan Rum milletvekili Kozmide Efendi idi..

Şimdi biraz düşünmek gerekiyor.. El Eha-ül Arabi'nin birinci kurucusu Şam

lerindeki tüm Arap ajanların yardımlarına rağmen Mebruke Hanım'ı elden kaçırmıştı. Kuş uçmuş, Lawrence büyük bir yenilgi almıştı..

Intelligence Service'in üzüntüsü boşuna değildi. Beyrut'taki Amerikan Koleji tarafından aylığa bağlanmış Osmanlı milletvekilleri arasında İngilizler için çalışan

milletvekili.. Diğer kurucunun kardeşi ise Hatay sorunu sırasında Suriye'nin başbakanlığını yapan kimse.. Örgüte yönetim merkezini tahsis eden, azınlığın İstanbul mebusu.. Anlaşıyor ki, Arap ateşi söndürülmesi mümkün olmayacak boyutlara gelmiştir..

Ateşin bacayı ne denli sardığı ikinci baskında daha bir anlaşılacaktı. İlk baskından kurtarılan bazı dokümanlar, bu kez Fransızların konsolosluk deposuna kaldırılmıştı. Teşkilat-ı Mahsusa lideri Eşref Sencer, yeni bir baskın için Cemal Paşa'nın desteğini isteyecek ve Lawrence'ın peşinden koştuğu ama bir türlü tuzağa düşüremediği o meçhul kadın, "şirket"i yine zor duruma düşürecekti..

Mebruke Hanım ; Ali Münif Bey, Sadık Bey, Yusuf Bey (Setvan) gibi, akli da silahı da eyleme dönük, örgütün üst düzey kişileriyle temasta idi.. Bir bölüm üye Sadık ve Yusuf Bey ile Trablusgarp'a çıkacak, bir kısmı da Süleyman Askeri'nin yanında çöllerde mevzilenecekti. Sami (Çölgeçen) Bey'in yanında Afrika'ya çıkanlar, hatta Hindistan, Pakistan ve Endonezya'ya Teşkilat-ı Mahsusa'yı götürenler de vardı..

Mebruke Hanım ikinci eylemine yaralı olmasına rağmen katılmıştı. İngiliz Gizli Servisinin eylemlerde bir kadının yer aldığına dair yaptığı tespitler doğruydü. Fransız güvenliği Mebruke Hanım ile beş fedainin silahlı baskınına karşı duramadı.. Veya durmadı.. Çünkü Fransızlar her ne kadar Alman yayılcılığına karşı İngiliz-

ler ile beraber görünüyorsa da Arap topraklarında Britanya'nın sömürgeciliğini de istemiyorlardı..

İngiltere'nin Osmanlılarla çatışmasından Fransa'nın göreceği bir zarar olmayabilirdi. Hatta zaman zaman

Şam'daki Fransa Konsolosluğunun Teşkilat-ı Mahsusa gerillaları tarafından basılması ve son derece önemli bazı belgelerin kaçırılması, Fransızlardan çok İngilizleri tedirgin etmişti. Çünkü belgelerde Batı tarafından satın alınan ve desteklenen Osmanlı parlamenterlerinden, toprak ağalarına kadar işbirlikçilerin isimleri vardı. Daha da önemlisi bu işbirlikçilerin hangi ajanlarla işbirliği halinde olduğu da bu belgelerde yer alıyordu..

Osmanlıların güç kazanması ve İngilizlerin Arap politikalarında zayıf düşmesi Fransız siyaseti için uygun bulunuyordu.. Bu nedenle İngilizler Teşkilat-ı Mahsusa'cılarını Fransızlara bırakmamak ni-

yetinde idiler... Ama bunu nasıl başaracaklardı?..

Eldeki belgelere göre Suriye ve Lübnan, Fransız mandası istiyordu. Hicaz ise İngiltere'ye gönüllüydü. Irak, özerk olmak kaydıyla Osmanlı yönetiminde kalabilirdi. Mısır zaten ipleri koparmıştı. İngiltere ise Arabistan topraklarından geçen ve kutsal yerlere uzanan, Almanlara ait demiryolu projesini yok etmek ve böylece hem onları, hem de Osmanlıları Araplara vurdurmak istiyordu. Bunun için de Fransa'nın Lübnan ve Suriye'deki rahatını kaçırmak gerekiyordu. O zaman ne yapılmalıydı ?..

Intelligence Service birinci şart olarak "Araplaşmak" gereğine inanıyordu. Arapça ve Farsça dillerine vakıf, özellikle Osmanlı kökenli kişilerin ajan olarak kullanılmalrı kadar, son derece profesyonel İngiliz ajanlarının da rahat provokasyon yapmaları, sabotajlara girişmeleri gerekiyordu.

Özetle Mebruke Hanım ve grubunun yaptığından çok daha fazlası yapılmalıydı. Seçilen birinci isim tabii ki Lawrence olacaktı. İkincisi de ilim irfan görmüş bir kadındı : Gertrude Bell...

Mebruke Hanım'ın ortadan kalkmasından çok, Osmanlı varlığına yönelik zayıflatma stratejisi akla daha yatkın gelmişti. Osmanlı'nın Arap topraklarından çıkarılması ile zaten Mebruke Hanım, Süleyman Askeri ve diğer eylemciler de silinip gidecekti...

CUMHURİYET'TEN 2000'E ERZURUM'DA EKONOMİK DEĞİŞİMLER

Abdurrahman ZEYNAL

Bir cümbüş yerinde değil bir serhad beldesindeyiz, şark tarafından ne vakit bir harp patlarsa devlet hemen bağırdı: “Aman kahraman Erzurum”. Âmana zamana lüzum yok; mademki kahramandır, balını yapan arı gibi o da kahramanlığını yapacak. Kahraman, her harpte yapacağını yaptı ve devlet her harp bitince kahramanını unuttu. Kan akıtmak, Erzurum en önde; imar etmek, Erzurum çok uzakta. Vatana olan borcun hiçbir vakit sonu olmaz; fakat bu serhad beldesi vatana borcundan ziyade vatandan alacaktır”.

İsmail Habib Sevik. Yurttan Yazılar. 1939. s. 343

1918 'de yakılmış, yıkılmış, nüfusu sekiz binlere düşmüş bir Erzurum var. Kurtuluş savaşı yıllarında yeniden toparlanmaya başlayan şehir muhacirlerin geriye dönmesiyle yeniden canlanmaya başladı. Geri dönen Erzurum tüccarları ile İranlı tüccarlar şehri canlandırmaya sebep olmuşlardır. Bu gelişmeler devam ederken 1926 yılındaki Şeyh Sait isyanı bölge ekonomisine zarar verirken 1929 dünya ekonomi buhranı da bu olumlu gelişmeleri tersine çevirmişti. Meydana gelen ekonomik buhran sonucu umduklarını bulamayan İranlı tüccarlar 1930 sonrasında şehirden ayrılmaları ticari geri gidişlere sebep oldu.

1930-1940 yılları arasında şehir nüfusu 30 binlerden 40 binlere çıkarken sosyal güvenlik duygusu gelişti. Ticaret canlanmaya başladı. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ‘Beş Şehir’de sözünü ettiği kadim meslek erbapları yeniden oluşarak usta, kalfa,

çırak üçlemesiyle şehir zanaat-kârların giderek artması olumlu gelişmeydi. Ancak yinede istenilen seviyeye gilemedi. 1938 yılında Gölbaşı'nda bir tuğla ve kiremit fabrikası kurularak yüz işçiyle üretime başladı. 1933 yılında Bugünkü Yenişehir üst yol mevkiinde Baltacıoğulları modern deri fabrikası kurarak dericiliğe canlılık getirmişlerdir. Bu yıllarda tarım ve hayvancılık gelişmesini sürdürmüştü. Özellikle barış ve güvenlik ortamında büyük ve küçük baş hayvan sürüleri yaylalarda otlarken satım mevsimlerinde İç Anadolu, İstanbul gibi şehirlere ihraç edilen hayvan sürüleri köylülerin refahına katkı sağlıyordu.

Şehir, kasaba ve köylerde açılan ilkokullar vasıtasıyla okuma yazma faaliyetleri hız kazanırken, Millet Mektepleri, Halk Evleri daha çok insana ulaşmanın çabası içindeydiler. Erzurum Lisesi, Erzurum Erkek Öğretmen okulu, Kız Sanaat Mektebi ve İş Ocağı, Çırak

Mektebi önemli birer eğitim merkezi olmayı başardılar.

1939 yılında demir yolunun Erzurum'a gelmesiyle İstanbul, Ankara, Erzurum ve Kars bağlantısı sağlanmış şehirde kültürel, ekonomik ve nüfus artışı sayesinde büyük bir gelişme yaşandı. Trabzon, Rize, Gümüşhane, Artvin illerinden Erzurum büyük bir göç alınca nüfus kısa sürede 47 bine çıktı. Göçler sonunda Erzurum'da yeni zenginler zümresi oluştu. Bu durum ileriki yıllarda atılacak fabrikaların öncülüğünü yaptı. Pastaneler, lokantalar, oteller, garajların sayısı hızla arttı.

Bu dönemin en büyük problemi tarım, hayvancılıkta çalışan gençlerin askere alınması üretimin düşmesine sebep olurken evliliklerinde azalmasına sebep oldu. Genç öğretmenler askere alınca eğitim ve öğretim işleri geriledi. 1942 yılında Ilıcada açılan Pulur Köy Enstitüsü yöreye yeni bir değer kattı.

▼ TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ KURLUYOR

1944 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi kurulunca çevre il ve ilçelerde üretilen hububatın devlet tarafında alınması sağlandı. Yöre çiftçisinin yüzü güldü. Toprak mahsulleri ofisinin 1947-1948 kampanya dönemi ile 1952-1953 kampanyası arasında bir mukayese yapılmış gelişmenin varlığı ortaya çıktı. Bölge Müdürlüğü olarak 1947-1948 kampanyasında istihlak(-tüketim) fazlası olarak piyasaya arz olunan hububattan 15.645 ton buğday, 5.200 ton çavdar, 21.107 ton arpa, mübaya edilirken 1952-1953 kampanyasında 48.131 ton buğday, 14.048 ton çavdar, 37.259 ton arpa satın alınmış bulunmaktaydı. Bu rakamlar 1947-1948 kampanyasına nazaran 1952-53 kampanyasında yapılan alımlardan yüzde 150 daha fazlaydı. Buna karşılık 1947-48 yılında buğday satışı 11.907 ton iken 1952-53 yılında iâşe olarak 46.054 ton, çiftçilere verilen tohumluk 3.705 ton ki; ceman dâhili satışlar tutarı 49.849 ton ve ayrıca ihraç limanı bulunan Trabzon'dan Almanya ve Yugoslavya'ya 14.758 ton ürünün teslim sureti ile satışı yapıldı.

Yine 1947-48 yılında 410 ton dan ibaret dahili çavdar satışına mukabil 1952-53 yılında iâşe olarak 835 ton, Almanya ve Yugoslavya'ya 12.515 ton çavdar satışı yapılmıştır. Yine aynı yıl Almanya'ya 19.623 ton arpa Almanya'ya ihraç edilmiştir. (Türkiye almanağı sayfa : 48-49)

▼ UN FABRİKALARI DEVREYE GİRİYOR

1946 yılında Şaban Dilaver ve ortakları Mahalle başında Palandöken un fabrikasını, 1947 yılında Mustafa Keskinin önce Boyahane hamamında sonrada kongre caddesinde kurduğu Aziziye un fabrikası takip etti. 1953 yılında Faruk Amil ve Hamza Polat'ın girişimiyle kurulan Polat-Amil un fabrikası ile köylerdeki 1500'e yakın un değirmeni ilin zenginlik kaynağı oldu.

1950 yılına doğru Ankara-Diyarbakır Demir yolu hizmete girince Erzurum ekonomisi bundan olumsuz etkilendi. Tarih boyunca Kafkasları güneye bağlayan yol hep Erzurum'dan geçmiş, Trabzon'dan gelen mallar Erzurum üzerinden Diyarbakır'a sevk edilmiş,

oradan Halep'e gönderilmişti. Diyarbakır demir yolu hattı açılınca Erzurum-Diyarbakır yolu eski önemini kaybetti.

▼ ET BALIK KOMDİNASI ÜRETİME BAŞLIYOR

1930'larda Kasım Karabekir Caddesi yanında şimdi yeri küçük bir garaj olarak kullanılan yerde belediye "Mezbahane" kurarak küçük ve büyük baş hayvan kesimi yaparak sağlıklı et üretimini sağlarken ilerleyen yıllar ihtiyaca cevap veremiyordu. Bu nedenle ihtiyacı karşılamak, bölgenin hayvancılık potansiyelini teşvik etmek amacıyla 1953 yılında temeli atılan 1954 yılında hizmete giren "Et Kombinasyonu" yöre hayvancılığına büyük bir canlılık getirdi. Canlı hayvan sayısı hızla artış gösterdi. Kombinasyon 600-700 işçiyle işletmeye açılmış, kesim hanelerde küçük ve büyük baş hayvanlar kesilerek şehrin et ihtiyacı karşılanmakla kalmayarak Askeriye'nin ve İstanbul'un et ihtiyacı da karşılanmış oldu. Şoklanan etler Buzdolabı görevi yapan vagonlarla İstanbul'a nakledilerek et ihracatı sağlanarak köylülerin cebine para girmesi sağlandı. Şüphesiz bu dönemde kurulan Hayvan Hastanesi ve Veterinerlik müdürlüğü hayvancılığın gelişmesinde önemli rol oynadı.

▼ ILICA ŞEKER FABRİKASI

1954 yılında Ilıca'da Şeker fabrikası kurularak bölge çiftçisine bir başka gelir kapısı açıldı. Hasankale ovası, Daphan ovası ve sulu tarım yapılan Ağrı, Erzincan, Kars gibi vilayetlerde şeker pancarı ekimi sağlanarak yörenin milli ekonomiyeye katkısı artırıldı.

Erzurum yöresinde üretilen şeker pancarlarının şeker oranı ve dayanma gücü fazlaydı. Aynı zamanda geniş bir hinterlanda sahip olan bölgede köylülerin, şeker pancarı üretme istekleri bu fabrikanın Ilheda kurulmasının en önemli sebeplerindendi. Gerçekten ilerleyen yıllar binlerce köylü ailesi bu işle uğraşarak ekonomik kazanç sağladı. Binlerce insan bu fabrika sayesinde iş buldu. Çalıştı ve emekli oldu. Bütün bunlar kurulan şeker fabrikasının ürünüydü.

➤ ASKERİ BİRLİKLER KONUŞLANIYOR

Artık soğuk savaş yıllarıdır. Rusya kapısı kapanmış böylece ihracat ve ithalat batıya yönlendirildi. Sovyet tehdidine karşı ciddi anlamda askeri birlikler konuşlandırıldı. Aşkale, Kandilli, Dumlu, Ilıca, Gez köyü, Kars kapı, Laleli ve mücavir alanlardaki askeri birlikler şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına büyük katkılar sağladı. Askeri kantinler, sinemalar, Ordu Pazarı şehre her yönüyle canlılık getirdi. Cumhuriyetle yaşıt olan İş Ocağı veya Ağır Bakım Ana Tamir fabrikası istihdam ettiği yüzlerce işçi ile şehre katma değer katmada öncü rolü oynadı.

➤ ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ KURULUYOR

Günümüzde büyük ölçüde öğrenci, memur ve askeriye üzerine konuşlandırılmış il ekonomisi, 1957 yılında Atatürk üniversitesinin kurulmasıyla yeni bir ivme kazandı. Öğretim üyeleri ve öğrencisiyle şehrin sosyal, kültürel, ekonomik hayatında belirleyici rol

üstlenirken 1962 yılında kurulan Eğitim Enstitüsü bu gelişmeye katkı sağlandı.

1962 yılında Asri mezarlığın Hasankale tarafında modern bir tuğla ve kiremit fabrikası kurularak il ekonomisine yeni bir canlılık kattı. Aynı yıl Baltacıoğulları Yenişehir üst yolda ki Maresal Çakmak hastanesi yerinde Deri fabrikaları yanına modern bir ayakkabı fabrikası kurularak özellikle Askeriyenin postal ihtiyacını karşılarken şehir için gereken deri ve deri mamullerini üretti. 1961 yılında kombinanın yakınında Yem Fabrikası kurularak bölge hayvan üreticileri için yem, tarım için gübre üreterek ekonomiye katkı sağlayan fabrikalar içinde yer aldı..

➤ HAVA ALANI KURULUYOR, ERZURUM RADYOSU HİZMETE BAŞLIYOR

1966 yılında hava alanını yapılmasıyla, İstanbul, Ankara bağlantısı kolaylaşmış böylece yolcu ve yük taşımada yenilikler getirilmiş ekonomik gelişme yükseltilere çıkmaya

devam etti. Aynı yıl kuruluşu tamamlanan Erzurum Radyosu şehir ve bölge halkı için kültürel, sanatsal ve haber yayınlarıyla bünyesinde kurulan korolar yeni ve önemli görevi üstlenmiş oldu.

Nüfus arttıkça şehrin yakıt ihtiyacı, kömür ihtiyacı artıyordu. Kömür işletmeleri Zonguldak'tan "Kok" kömürü getiriyordu. Özel sektörün gayretleriyle işletmeye açılan Aşkale, İspir, Oltu Linyit ocakları kömür ürettiyordu. Ancak bu kömürlerin tozları değerlendirilemiyor zayıf çoğalıyordu. Bu zayıfı ortadan kaldırmak için 1969 yılında Sanayi Mahallesi'nin alt kısmında kurulan "Briket" kömür fabrikası şehrin yakacak ihtiyacını uzun yıllar karşıladı. Aynı yıl kurulan Yüksek İslam Enstitüsü öğretmen ve öğrencileriyle şehrin dini hayatına renk getirdi.

Bu yıllarda Ülke bisküvi fabrikası, Kasımoğlu bisküvi fabrikası, Kale dibinde iplik fabrikası Erzurum'un kalkınmasında azımsanmayacak katkılar sağladı. 1960'larda

şehrin muhtelif yerlerine dağılmış yılda 2900 ton şekerleme yapılarak yakın illere satılarak şehre ayrı bir sıcak para girişi sağlandı.

Bugün Türkiye'nin medarı iftiharını olan Aşkale çimento Fabrikası 1969 yılında kurularak işletmeye açıldı. Bundan şehrimiz ve ülkemiz büyük kazanç sağlarken işsizlik sorununun çözümünde büyük katkılar sağladığı artık bir gerçektir.

Şehir merkez nüfusu 1940 da 47 000 iken 1960 da 90 000'e 1970'de 129 000'e, 1980'de 190 000'e yükseldi. Şehir, kasaba ve köylerin nüfusu 1950 yılında 461.673'den 2008 yılında 784.841 oldu.

➤ HASTAHANELER KURULUYOR

1902 yılında temeli atılan 1904 yılında hizmete açılan Numune Hastanesi hizmetlerine devam ederken Kavak Kapıda Lepra ve frengi Hastanesi devreye giriyor böylece sağlık hizmetleri artıyordu. Verem tehlikeliydi. Bu nedenle Devlet İsmet Paşa Caddesinde Verem Hastanesi kurularak bölge insanının sağlığına kavuşması için önlem alıyordu. Askeri birliklerin ihtiyacı olan Hastana önce bugünkü İç Tedarik Bölge Başkanlığı binasında hizmete açılırken 1936 yılında Mareşal Çakmak Hastanesi bitince buraya taşındı. 1950'lerde Ebe ve Hemsirelik okulu yanında Kadın Doğum Hastanesi, Sosyal Sigortalar Hastanesi, Erzurum Numune Hastanesi, Göğüs hastanesi, Atatürk Üniversite Tıp Fakültesi Hastanesi bu yıllarda hizmete açılarak Erzurum;

Sivas'tan Kars'a tam bir sağlık merkezine dönüştü. Böylece şehirde özel muayenehaneler pek çok işsize iş kapısı olurken lokantacı, oteleci ve diğer esnaflar bu sağlık turizminden faydalandılar.

➤ HANLAR, GARAJLAR VE OTELLER

Osmanlıdan Cumhuriyete intikal eden hanlar yerlerini garajlara ve otellere dönüşürken otelcilik tam bir gelir kaynağına dönüştü. Her otel ve garaj yeni istihdam alanları oluşturdu. Faytonculuk, at arabacılığı birer gelir kapısıydı. İlerleyen yıllar faytonculuk yerini taksiciliğe bırakarak yok oldu.

➤ SANAYİ SİTESİ KURULUYOR

1972 yılında küçük sanayi siteleri kuruldu. 1975 yılında Ilıca yolu üzerinde organize sanayi bölgesi faaliyete geçirildi. 1975 yılında Zirai Donatım Kurumuna bağlı Tarım Aletleri Fabrikası faaliyete geçirilirken aynı yıllarda Metin İş Tarım Makineleri Fabrikası Ilıca yolunda üretime başladı.

1979 yılında Erzurum GSYİH'dan büyük pay almış 67 vilayet içinde 24'cü olmuştur. Yukarıda saydığımız fabrikalar ve işletmelerde binlerce işçi çalışarak üretime katılmış, ülke ekonomisine katma değerler üretmiştir. Bu yıllarda Erzurum doğunun Paris'i konumundadır.

Cumhuriyetten 1979'a kadar Erzurum devletten yeterli ilgiyi görmüş ve İsmet İnönü'nün 1936 yılındaki raporunun tahakkuku sağlanmıştır. Ancak bundan sonraki yıllar Cumhuriyet hükümetleri Er-

zurum'a gereken önemi ve yardımı vermemişlerdir. 1980 sonrasında Erzurum gerilemeye başlamış, yurt içi hâsıladan aldığı pay her yıl azalarak düşüş gösterdi. İktisadi açıdan gerileme süreci, GSYİH'nın yıllar itibarıyla gelişme hızına bakıldığında daha açık görülür. Erzurum'un GSYİH'sı içindeki payı;1979 da %098 iken 1996'da binde altıya gerilemiştir. 1987-1996 yılları arasında Türkiye GSYİH'sı %29,5 iken Erzurum GSYİH'sı %14,9 gerçekte.

Erzurum'un kalkınmışlık sıralamasında yıllar itibarıyla Türkiye'deki yeri; 1979 yılında 24, 1986 yılında 35, 1993 yılında 58, 1996 yılında 60, 2008 yılında 69'uncu sıraya geriledi.

1975'lere kadar kurulan fabrikalar, işletmeler bu yıllardan sonra birer ikişer kapanarak Erzurum ekonomisinin çökmesine neden oldu. Kömür ocakları, Briket fabrikası, Yem fabrikası, Aziziye, Palandöken, Polat un fabrikaları kapanmış, Bisküvi fabrikaları, Deri ve Ayakkabı fabrikası kapatılmış, iplik fabrikası kapatılanlar içinde yer almıştır. Ilıca yolundaki Tarım aletleri fabrikası, Demiryoluna ait atölyeler, Zirai donatım kurumu atölyeleri de bu gidişten nasibini aldı.

1983-1993 yılları arasında toplam kişi başına kamu yatırım ve harcamalarında Erzurum Türkiye genelinin çok altında pay aldı.. Bu dönemdeki kamu harcamalarından Erzurum % 0,7 pay alırken İzmir 12,7, Sivas 9,4, Bursa 4,3, Diyarbakır 4, Hatay ise Erzurum'un üç katı daha çok pay aldı..

TARIM:

Erzurum il genelinde sahip olduğu arazinin %67'sinin çayır ve mera olması nedeniyle tarım yapılan arazi azalmaktadır. Buna karşılık mevcut arazinin tam olarak kullanıldığı da söylenemez. Tarım sektörünün zorlukları, şehirlere olan göç ve köyde yaşayanların ancak kendi ihtiyaçları kadar üretmeye yönelmeleri konuyu olumsuz etkilemektedir.

Cumhuriyetten önce Moskova'ya bile Buğday satan Erzurum savaş sonrasında kendini bile besleyemez hale gelmiştir. 1940'lara doğru toparlanan hububat ekimleri Toprak Mahsulleri Ofisinin kurulmasıyla Köylü alafatlardan(buğday tüccarı) kurtulmuş, ürünlerini ofise satarak para kazanmış, bunun sonucunda üretim artmış, Erzurum'dan Yugoslavya, Almanya gibi Avrupa ülkelerine 1950'lerden sonra buğday, arpa, çavdar satarak gelir elde etmiştir.

Tarımsal ürünlerde 1980'lere kadar artış sağlanırken, 80-90 arası durgunluk dönemine girmiştir. Öyle ki, 1990'da 181.625 ton buğday elde edilirken 1997 yılında üretim 129.296 tona düşmüştür. Aynı süre içinde Arpa üretimi de 96.412 tondan 83.559 tona gerilemiştir. (Erzurum Ekonomik Raporu 2005)

Diğer tarım ürünlerinden olan patates ve şeker pancarı üretimi aynı oranda azalmıştır. Bu durum tarımsal ürünlerin katma değer oranının düşmesine neden olmakta ve neticede Erzurum'un tarımsal ürünlerdeki katma değer oranı %5 azalmıştır.

HAYVANCILIK:

Hayvancılık için elverişli olan il tarım arazisi peşinde hayvancılığın gelişmesine sebep olmuş 1951 yılında toplam hayvan sayısı 1.252.209 iken 1953 yılında bu rakam 1.653.849'a, 1957 yılında 847.839 adet koyun, 506.558 adet sığıra ulaşmıştır. 1964 yılında 1.119.179 adet koyun, 530.673 adet sığır varlığına yükselmiştir.

Zamanla tarım ürünlerinde ki gerileme hayvancılık sektörünü de etkilemiş 1990'larda 1.658.465 canlı koyun varken 1997 yılında 914.635 ädete gerilemiştir. Sığır sayısı 1990'da 597.171 iken, 97'de 518.258 e gerilemiştir.

2000'de 529.370 büyük baş, 860.324 küçükbaş hayvan varken 2003'de 538.915 büyükbaş, 684.315 adet küçükbaş havan kalmıştır.(koyun ve sığır sayıları)

2009 itibarıyla il genelinde kasaplık hayvan sayısı azalmış et ihraç eden şehir et ithal eder duruma düşmüştür. Dönercilerin kullandığı koyun ve kuzu eti ise bulunmamaktadır. Çünkü yörede koyun sayısı dibe vurmak üzeredir.

Yıl	Koyun Sayısı	Sığır Sayısı
1957	847.839	506.558
1964	1.119.179	530.673
1990	1.658.465	597.171
1997	914.635	518.258
2000	860.324	529.370
2003	684315	538.915

Sonuç olarak 1920'den 2000 yılına kadar Erzurum ili sınırları içinde ekonomik gelişmeler, sosyal ve kültürel ge-

lişmeler özetle inişler çıkışlar göstermiş, özellikle 1980 sonrasında devletin ilgisi azalmış, pek çok sanayi tesisi kapanmış, askeri birlikler başka yerlere kaydırılmış, 2000 yılında nüfusu 937.000'lerden 2020 yılında 763.000'e gerilemiş, kaliteli göç verip, kalitesiz göç almış, 1983 yılında Türkiye ihracatının % 2.9'luk yerel kaynakların ihraç edilmesiyle sağlamış olan şehir günümüzde %0.01'lik ihracat yapacak kadar gerilemiş bir görünümündedir.

Kaynaklar:

1. Murat Küçükogurlu. Erzurum Belediyesi Tarihi Cilt 1-2.
2. Erzurum Ticaret Ve Sanayi Odası. Erzurum Ekonomik Raporu
3. Prof. Dr. Uğur Güllülü. Dışa Açılma Ve Doğu Anadolu'nun Kalkınma Sorunu 1995
4. Erzurum Turizm İl Envanteri 1970
5. Fuad Muhasipoglu Erzurum Kılavuzu.1951
6. Erzurum Analitik Etütleri. 1964
7. İhsan Ünüvar Erzurum Vilayeti.1954
8. Erzurum İl Tarım Müdürlüğü Verileri
9. www.dpt.gov.tr
10. www.die.gov.tr
11. www.kulturturizm.tr
12. www.TUİK.gov.tr
13. İlerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması" DPT 2003
14. Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği (DAİB)
15. Cumhuriyetin 75.yılında Erzurum İl Yılığı.
16. 1967 Erzurum İl Yılığı..
17. A.Sinan Bilgili, Şükrü Ada. Üniversitenin Şehrin Sosyo-Ekonomik Kalkınmasına Etkisi.2009
18. Erdal Karakaş.Elazığ Kentinin Gelişimi.(firat.edu.tr/coğrafya/eg/kent.html)
19. N.Günbeyaz. N.G Turan Samsun İlinde Kentsel Büyüme Deseninin İncelenmesi (19 Mayıs Üniversitesi)
20. Gülpınar Akbulut. Sivas İlinin Başlıca Nüfus Coğrafyası Özellikleri.(C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2007)
21. Büyük Laruse Ansiklopedisi. Milliyet Yayınları. 1990.
22. Erzurum Ekonomik Raporu 2005.
23. 1998 Erzurum İl Yılığı.

AMERİKAN PROTESTAN MİSYONERLİĞİ, TÜRK MİLLİYETÇİLERİ VE LOZAN ANTLAŞMASINA AMERİKAN'IN OLUMSUZ TAVRI

Dr. Sıtkı Yılmaz KUŞKAY

Protestant Diplomacy and the Near East (Protestan Diplomasisi ve Yakın Doğu) adlı kitabında Joseph L.Grabill , Ermeniler için “Yaygaracı Ermenicilik” yapıyorlardı diyordu ve “1920 yılı Haziran’ın da , misyonerler için ise Tanrı sanki tatile çıkmıştı ve yüzyıllık yatırımdan sonra çözülmekte olan Osmanlı İmparatorluğu’nun kıyı bölgelerinde bazı misyoner kolejleri dışında, eğitim ve evanjelizm için aşılmaz engeller kalmıştı.¹

Emekli Amiral Colby M.C-hester ise ,” Türkler hakkındaki olumsuz görüşler Amerikan Dış Politikasına aykırıdır. Türklerin tehcir kararı tarihi salladı. Aslında Ermeniler şanslıydı. Ermeniler zenginleşmeyeceği olumsuz şartlardaki bölgelerden, Suriye’nin

en güzel ve verimli bölgelerine yerleştirildiler. Onlara hiçbir şekilde soykırım yapılmadı ve gittikleri yerlerde semizleştirdi ve zenginleştirdiler, demektedir.²

ÖZET

1820 yılında Osmanlı İmparatorluğu’na giren ve 19 yy ve 20 yüzyılın başlarında TBMM Hükümeti kurulana kadar Osmanlı İmparatorluğu topraklarında cirit atan Amerikan ve diğer misyonerlerinin düşman faaliyetleri, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde ki Türk Milliyetçi hareketinin başarısı ile büyük bir bozguna uğradı. Tarihi bir askeri başarıya imza atarak 9 Eylül 1922’de Hristiyan Dünyası’nın şımarık çocuğu Yunanistan Ordusu’nu denize döken Türk Ordusu Sykes-Picot planını da böylece çöpe atmış oldu.

I.Dünya savaşı arifesinde, 151 misyoner, 1200 mahalli çalışan, 9 hastane, 8 kolej, 46 Orta kokul-Lise, 369 ilkokul, 137 organize yerli kilise ve toplamda 25.000 öğrenci sayısına ulaşmış olan Amerikan Protestan Bordu’nun Ön Asya macerası, 1923 Lozan Antlaşması ile başarısızlıkla sona erdi.³ Türkiye Cumhuriyeti Devleti 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce kabul edilen Tevhid-i Tedrisat (Eğitimde Birlik) Kanunu’nu çıkararak misyoner eğitim kurum ve hastanelerin büyük bir kısmını tasfiye etti, kalanları ise Milli Eğitim Bakanlığına bağladı. Böylece Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti kendi Milli Devletini kurarak ve Milli Kültür’e dayalı çağdaş milli eğitim sistemine geçmiş oldu.

1 Joseph L.Grabill, Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy ,1810-1927, University of Minnesota Press, Minneapolis,1971,s.247.

2 A.g.e.s.265.

3 Sıtkı Yılmaz Kuşay, “Erzurum’da Amerikan Misyonerliği ‘nin Tarihçesi ve Stapleton Ailesi”, Erzurum Gelişim Dergisi, Yıl 2, Sayı 11, s.40-51.

İtilaf Devletleri Ankara Hükümeti'nin inanılmaz başarısı karşısında Yunanlılar ve Ermenilere artık güvenmenin doğru olmayacağını anlayarak, TBMM Hükümeti ile Mudanya'da 10 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkesi yaptı. İtilaf Devletleri, Ankara Hükümetini 28 Ekim 1922 'de İsviçre'nin Lozan Kentine antlaşma zeminini için çağırıldı . 20 Kasım 1922'de Birinci Konferans açıldı, yapılan görüşmelerin kesilmesi sonucu II.Konferans 22 Nisan 1923'te toplandı ve 24 Temmuz 1923'te anlaşma ile sonuçlanarak , bağımsız ve toprak bütünlüğü olan Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuksal olarak 29 Ekim 1923'te kuruluşuna yol açtı.

➤ KÜÇÜK ASYA'DA AMERİKAN MİSYONERLİĞİNİN TARİHÇESİ

19 yy. başlarında dışa açılmaya karar veren Amerikan Protestan Borduna bağlı genç misyonerlerin ana hedeflerinden biride Ön Asya (Küçük Asya) idi. 1820 yılında Amerika'nın Yeni İngiltere bölgesindeki Boston'dan yola çıkan Levi Parsons ve Pliny Fisk ABCFM'nin Yakın Doğu'ya gönderdiği ilk genç misyonerlerdi. Onlar Kutsal Topraklara Haçlı Seferi düzenlediklerini ve İsrail'i yeniden kurarak , onları Hazreti İsa'nın krallığını kabul etmeleri için çalışacaklardı. Malta üzerinden İzmir'e gelen Parsons ve Fisk Yunanistan, Mısır, Filistin ve Suriye'ye seyahat yaptılar. Parsons İskenderiye'de 1822'de hastalıktan öldü. Fisk 1825'te Beyrut'a yerleşti ve orada genç yaşta hayatını kaybetti. 1831'de ise Beyrut'tan İstanbul'a gelerek 1831'de Kudüs yerine İstanbul'a yerleştiler. Anadolu'da ilk Protestan İstasyonları sırasıyla ; İzmir(1826), İstanbul(1831), Bursa(1834),Sakız (1834) ve Trabzon(1835) da kuruldu. ABCFM Protestan Bordu Misyoner araştırmaları için 1830 yılının Şubat ayında Eli Smith ve H.G.O.Dwight'ı Küçük Asya ve İran'a gönderdi Smith ve Dwight İstanbul'a geldikten sonra Tokat yoluyla Erzurum'a ve Erzurum'dan Kars'a ve daha sonra Gümrü-Tiflis-Şuşa-Nahçıvan-Erivan-Eçmiyazın - Tebriz-Salmas yoluyla Urumiye'ye gittiler. Urumiye bölgesinde çok sayıda Nesturi ve Keldani gibi Hristiyan halklar yaşıyordu. Urumiye'den tekrar Tebriz'e dönerek, Karakilise üzerinden yeniden Erzurum'a ve buradan Karadeniz'in en önemli kenti Trabzon'a geçtiler ve Trabzon'dan yelkenli ile İstanbul'a ve buradan Malta'ya döndüler. ⁴ El, Smith ve H.Dwight 1828-29 Osmanlı-Rus harbinden yeni çıkan ve o sıralarda henüz Rusların Erzurum'u boşaltmadığı bir dönemde Erzurum'u misyoner istasyonu için uygun görmediler ama Urumiye ve Trabzon'u tavsiye ettiler. William Jackson 1835'te eşi ile birlikte Trabzon'a gelerek Trabzon Misyoner İstasyonu'nu kurdu. Erzurum İstasyonu'nun kurulması 1839 yılına kadar sarktı. 1830-1850'li yıllarda Ortodoks

deriye'de 1822'de hastalıktan öldü. Fisk 1825'te Beyrut'a yerleşti ve orada genç yaşta hayatını kaybetti. 1831'de ise Beyrut'tan İstanbul'a gelerek 1831'de Kudüs yerine İstanbul'a yerleştiler. Anadolu'da ilk Protestan İstasyonları sırasıyla ; İzmir(1826), İstanbul(1831), Bursa(1834),Sakız (1834) ve Trabzon(1835) da kuruldu. ABCFM Protestan Bordu Misyoner araştırmaları için 1830 yılının Şubat ayında Eli Smith ve H.G.O.Dwight'ı Küçük Asya ve İran'a gönderdi Smith ve Dwight İstanbul'a geldikten sonra Tokat yoluyla Erzurum'a ve Erzurum'dan Kars'a ve daha sonra Gümrü-Tiflis-Şuşa-Nahçıvan-Erivan-Eçmiyazın - Tebriz-Salmas yoluyla Urumiye'ye gittiler. Urumiye bölgesinde çok sayıda Nesturi ve Keldani gibi Hristiyan halklar yaşıyordu. Urumiye'den tekrar Tebriz'e dönerek, Karakilise üzerinden yeniden Erzurum'a ve buradan Karadeniz'in en önemli kenti Trabzon'a geçtiler ve Trabzon'dan yelkenli ile İstanbul'a ve buradan Malta'ya döndüler. ⁴ El, Smith ve H.Dwight 1828-29 Osmanlı-Rus harbinden yeni çıkan ve o sıralarda henüz Rusların Erzurum'u boşaltmadığı bir dönemde Erzurum'u misyoner istasyonu için uygun görmediler ama Urumiye ve Trabzon'u tavsiye ettiler. William Jackson 1835'te eşi ile birlikte Trabzon'a gelerek Trabzon Misyoner İstasyonu'nu kurdu. Erzurum İstasyonu'nun kurulması 1839 yılına kadar sarktı. 1830-1850'li yıllarda Ortodoks

Greg ve Gregoryen Ermeni Patrikhaneleri Protestan misyonerlerin kendi cemaatlerinin mensuplarını, Protestanlığa çevrilmesi faaliyetlerine ve dini yayınların dağıtılmasına şiddetle karşı çıktılar ve hatta bu kitapları taşıyan ve toplanırlara gidenleri cezalandırdılar ve aforoz ettiler.

Doğu ve Güney Anadolu'da Amerikan Protestan misyoner istasyonları sırasıyla ; Ayntap(1848), Sivas(1851), Adana ve Merzifon (1852) , Diyarbakır(1853), Talas ve Maraş(1854), Harput(1855), Bitlis(1858) ve Tarsus'ta (1859) kuruldu.⁵ Kırım Savaşı'nda Kars'ın 28 Kasım 1855'te Rusların eline geçmesi yüzünden, Erzurum Misyonerliği 1856-1862 yılları arasında faaliyetlerine geçici olarak son verdi.⁶ 1859 yılından sonra Amerikan Protestan Misyonerliği İstanbul'da büyük bir güce erişmişti ve 1960 yılında Cyrus Hamlin Anderson'un misyoner okullarına ev sahibi ülke dilinde eğitim yapma fikrine karşı çıkarak misyonerlikten ayrıldı -

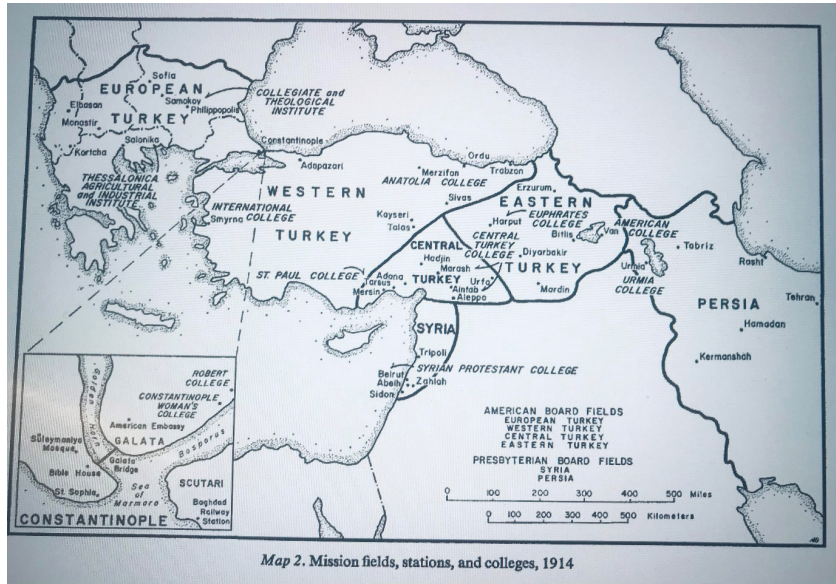

İstanbul'da ki Amerikan Kuzey Ermeni Misyonerliğinin On bir İleri Geleni ve kendini orta ve yüksek eğitim kurumlarının kurulmasına verdi ve 1863 yılında Robert Koleji

⁴ Eli Smith - H.G.O. Dwight missionary Researches in Armenia : Including A Journey Through Asia Minor ,And Into Georgia.And Persia with a Visit To The Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas, George Wightman Paternoster London 1834,s.Row., s.386-412.

⁵ Joseph L.Grabill, Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy ,1810-1927, University of Minnesota Press, Minneapolis,1971,s.15.

⁶ Joshua Shannon-Chastain, A Parallel Construction: The Establishment of the Erzurum Mission , and its Narrative as seen in the Missionary Herald,1839-1855,s.1-32.

Map 2. Mission fields, stations, and colleges, 1914

Küçük Asya'da ki Misyoner alanları, istasyonları ve kolejleri (1914)

kurdu.⁷ Amerikan okullarının Türkiye'de yaşayan azınlıklar başta olmak üzere varlıklı Türklerinde ilgi gösterdiği kurumlar haline geldiğini görüyoruz.

➤ OSMANLI DEVLETİ "PROTESTAN MİLLETİ" KURULMASINA İZİN VERİYOR

Babası Sultan II. Mahmud'un 1839 yılında ölümü sonucu oğlu Sultan I. Abdülmecit'in tahta çıkmasıyla birlikte, Tanzimat reformları yoğunluk kazandı ve özellikle 1840 ve 1850'li yıllarda birçok misyoner istasyonu, eğitim ve sağlık kurumu Küçük Asya'nın her tarafında kuruldu. İstanbul'da birçok yayınevi kurularak, kitap ve gazete yayımlarında büyük artış meydana geldi. Amerikan Protestan Misyonerleri Gregoryan Ermenilere yönelik faaliyetlerini artırdılar. Bu gelişimde, 1847 yılında yeni bir Protestan Cemaati (milleti) kuruldu. Bu cemaat 1850 yılında çıkarılan Padişah Fer-

manı ile yasallaştırıldı. 1854 yılına gelindiğinde İstanbul'da küçük bir Protestan Cemaati oluştu ve bu cemaatin Anayasası(Nizamnamesi) hazırlandı ve bu 1856'da çıkarılan Islahat Fermanı(Hatt-ı Hümayun) dan sonra yürürlüğe konuldu. Böylece Protestanlarda, Ortodoks, Gregoryan ve Katoliklerden sonra Millet statüsüne kavuştu.⁸

Protestan Bordu kurdukları Kilise, Şapel, Erkek ve Kız Okulları, Kolejler ve Hastane ve Dispanser gibi sağlık kurumlarıyla Anadolu'da ağlarını genişlettiler. Millet statüsünü elde eden Protestanlar böyle Osmanlı Devleti'nin koruması altına girdi ve diğer cemaatlerin sahip oldukları haklardan yararlanmaya başladılar.

➤ LOZAN'DA TARAF OLMAYAN ABD

Lozan Konferansına İsmet Paşa başkanlığında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti temsilcileri ile, Britanya

İmparatorluğu, Fransa Cumhuriyeti, İtalya Krallığı, Japon İmparatorluğu, Yunanistan Krallığı, Romanya Krallığı, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı temsilcileri katıldılar. Galip taraf olan Türkiye konferansta yapılan birçok ultimatom ve tehdide boyun eğmedi. Türkiye; Boğazların statüsü ve Musul Sorunu hariç Osmanlı Devleti'nin ekonomik gelişmesine pranga olan Kapitülasyonların kaldırılmasını sağladı. TBMM Hükümeti Sovyetler Birliği ile imzaladığı Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları sonucu Doğu Sınırını güven altına aldı ve Anadolu topraklarında bağımsız bir Ermenistan Devletine izin vermedi. Doğu Cephesindeki bu başarının rüzgarıyla, TBMM Hükümeti Lozan Konferansında da İttifak Devletlerinin doğrudan ve ABD'nin Lozan'a gönderdiği gözlemci diplomat ve misyoner temsilcileriyle dolaylı olarak baskı kurmalarına rağmen, Doğu Anadolu'yu içine alacak bir Ermenistan Devleti kurulmasına fırsat vermedi. Lozan Antlaşmasından iki hafta sonra 6 Ağustos 1823'te ABD TBMM Hükümeti ile 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşmasına benzer "Dostluk ve Ticaret" ile "Suçluların İadesi Antlaşması" antlaşmalarını imzaladı ve gerçekte Amerikan Hükümeti bu anlaşmaları Lozan'da ayrı olarak imzaladığı halde, gerçek Lozan Antlaşmaları imiş gibi Senato'nun onayına sundu.

Lozan'da Türk Heyeti'nin başkanı İsmet Paşa ile görüşmeleri yürüten Amerikan Heyeti'nin başkanı olan Büyükel-

7 Hugh Grayson Johnson, "The American Schools in the Republic of Turkey 1923-1933: A Case Study of Missionary Problems in International Relations", Amerikan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümüne sunulan Doktora Tezi, Washington, s.22-26.

8 Hans -Lukas Kieser, Nearest East: American Millennialism and Mission to the Middle East, Temple University Press, 2010, s.

çi Grew , Amerikan Dışişleri Bakanına yazdığı 6 Ağustos 1923 tarihli mektup ta şunları yazıyordu :

“ Bugün Türk Delegasyonu ile imzaladığımız dostluk ve ticaret antlaşması benim elde etmek istediğimden çok uzaktır. Bu antlaşma , Türklere koparmak istediğimizden çok fazla ayrıcalığı bizim Türklere verdiğimiz belgesidir. Öbür ayrıcalıklar arasında biz, yurttaşlığa kabul ve istekler maddelerinde, adli deklarasyonda yaptırmak istediğimiz değişikliklerin , azınlıklar konusunda alınacak önlemlerde başarılı olamadık. Öte yandan, orijinal planı ilk defa biz Türklere önüne koymuştuk. Fakat, onların kendi planlarını bizimkinin yerine geçivermiş bulduk ve böylece , ana fedakârlıklar, şüphesiz, sütunun karşı yanına yani bize düştü. Bizim, "en çok izinli ulus " işlemi görme hakkını elde etmemiz , belki de başlıca ve en önemli kazancımız oldu."⁹ Lozan'da İtilaf Devletleri ile ABD arasındaki rekabetti İsmet Paşa çok iyi kullandı.

➤ AMERİKA'DA LOZAN KONUSUNDA SİYASİ GELİŞMELER

ABD'nin TBMM Hükümeti ile imzaladığı özel anlaşma ülke içinde tartışmaya açıldı. Bu amaçla “ Dış Politika Cemiyeti (Foreign Policy Association) “ inde 5 Nisan 1924 tarihinde bir toplantı düzenlendi. Toplantının ana teması “ Lozan Antlaşması Onaylanmı mı ? “ idi. Toplantıya James G. McDonald başkanlık etti.

Konuşmacı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin Berlin Büyükelçiliğini de yapmış olan ve Senato'nun en güçlü üyelerinden James W.Gerard , Prof.Dr. Edward M.Earle, Papaz Albert W.Staub, Prof. Dr. A.D.F.Hamlin, Dr..James L.Barton, Henry W. Jessup ve diğer davetliler katıldı. Senator Gerard, 1920'de Kongreye sunulan Harbord raporuyla tavsiye edilen Anadolu ve Güney Kafkasya'yı da için alacak bir Manda teklifine şiddetle karşı çıkan komitenin başkanıydı ve bu komitenin ileri sürdüğü Amerikan Mandası'nın Türkiye'nin Turan'la birleşmesine yol açacağını iddia etmesi üzerine reddedildi. Columbia Üniversitesi Profesörlerinden Alfred Dwight Foster Hamlin ise Robert Koleji'ni 1863 yılında kuran Cyrus Hamlin'in oğluydu. Dr. James L. Barton ise İstanbul'daki Protestan Boru'nun yetkilisi idi.¹⁰

➤ SENATOR GERARD LOZAN'IN ONAYLANMASINA ŞİDDETLE KARŞI ÇIKIYOR

Aşırı Ermeni yanlısı Senator Gerard ; Amerika'nın Yunanistan'ı ve Sovyetler Birliğini şimdiye kadar tanımadığını ve ülkelerle antlaşma imzalarken ve onaylarken çok temkinli ve yavaş davranmasının Amerikan geleneği olduğunu belirtti. Senatör Gerard daha da ileri giderek, Mustafa Kemal Paşa'nın “Caniler Hükümetini” neden bu kadar hızlı tanıyalım ? Acele etmeye gerek yok. Bekleyelim ; hükümetlerinin yaşayıp yaşamayacağını görelim ; Mustafa Kemal Paşa'nın güçsüz cani hükümetini tanımakta acele davranmayalım .¹¹

Toplantıda söz alan Prof. Earle ise , daha makul konuşarak, Türklere 1912-13 Balkan Harbinde çok büyük sıkıntı

9 Laurance Evans, Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924), Örgün Yayınevi, İstanbul 2003, s.425-426.

10 The Lausanne Treaty-Should the United States Ratify It ? A Report of the 68th Luncheon Meeting at Hotel Astor, New York, 5 Nisan 1924, Foreign Policy Association, New York, F.P.A.Pamphlet No.26, Series of 1923-24, s.1-31.

11 A.g.e., s.4-8.

çektğini, 400.000 kişinin Ma-kedonya'dan sürüldüğünü ve 1915-16'da Doğu Anadolu'yu işgal eden Rus Ordusu'nun 800.000 insanı topraklarından sürdüğünü belirterek, İsmet Paşa'nın şu an ülkede 1 milyondan fazla mültecinin varlığından bahsetti. Türkler Kapitülasyonların kaldırılması konusunda çok kararlıydılar. Gerekirse yeniden savaşı göze alabilirler. Bu yüzden İtilaf devletleri Kapitülasyonların kaldırılması konusunda Türklere direnemediler. Amerika'da kapitülasyonların kaldırılmasından zarar görecektir. Amerika'nın ekonomik haklarının korunmasına gelince Türklere yaptığımız bu antlaşma birçok açıdan evvelkilerden daha iyidir ve Amerikan işadamları diğer yabancılar gibi Türkiye'de çalışmaya devam edeceklerdir. Amerikan ticaret gemilerinin Boğazlardan geçiş konusuna gelince , barış ve savaş döneminde gemilerimiz antlaşmanın bir parçası olan Boğazlar rejimine göre serbestçe giriş-çıkış yapabileceklerdir. Amerikan işadamları da Antlaşmanın onaylanma-

sı taraftarıydılar. Antlaşmanın karşıtları ise Amerikan-Türkiye ticaretinin çok az olduğunu öne sürmektedirler. Gerçek böyle değildir. 1900 yılında, Amerika'nın Türkiye'ye ihracatı 50.000 Dolar iken, 1913 yılında ihracat 3.500.000 Dolaraya yükseldi. 1920 yılında ise 42.200.000 Dolaraya yükseldi. Türkiye'den Amerika Birleşik Devletlerine yapılan ihracat ise ; 1913 yılındaki 22.100.000 Amerikan Dolarından 1920 yılında 39.000.000 Dolaraya yükseldi. 1919-1922 yılları arasında Amerikan'ın yalnız Konstantiniyye ile olan ticareti yıllık 30 Milyon Dolaraya yükseldi. Anti-emperyalist yapıda bir kişi olarak Chester imtiyazlarına taraftar değilim. Bu açıdan Lozan antlaşmasının ön yargılarla reddedilmesinin hiçbir anlamı yoktur.¹²

Toplantıda söz alan Dr. James L. Barton ise Lozan Antlaşmalarının yüzyıllık birikiminin yok edilmemesi açısından onaylanmasına taraftar olduğunu söyledi. Lozan'da Kapitülasyonların kaldırılmasının Amerikan Protestan Cemaati

ve Amerikan tüccarları için 1830'dan geriye gitmek olduğunu ancak Türkiye'de cemaatin eğitim kurumlarının kapanmasının ve Türkiye ile önemli boyuta gelen ticaret hacminin azalmasının olumsuz olacağını, ve yalnız Amerikan Protestan Cemiyeti değil bütün yabancı okulların aynı rejime tabi olacağını söyledi. Yeni Türk Devleti'nin icraatını ve tutumunu beklemek gerektiğini belirtti.¹³ Amerikan Senatosunda Evangelist ve Ermeni lobilerinin etkisiyle Lozan Antlaşmaları Senato'da reddedildi. ABD Ankara Hükümetiyle ancak 1927'de diplomatik ilişkiler kurdu ve 1937 yılında Büyükelçiliğini Ankara'ya taşıdı.

➤ TÜRK MİLLİYETÇİLERİNİN AYAK SESİ MİSYONERLİĞİ TEDİRGİN ETMEYE YETTİ

23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresinde Kongre başkanlığına seçilerek Türk Milliyetçi Hareketi'nin lideri olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Sevr'e ve Manda-ya karşı çıkarak, bağımsız bir Cumhuriyet'in kurulacağını açıkladı. Bu gelişme bile Anadolu'da ki Amerikan Protestan Misyonerlerini tedirgin etmeye yetti. Erzurum'da ki Amerikan Misyoneri Robert Stapleton Erzurum Kongresi sonrası şöyle anlatıyordu : **Milliyetçi taraftarların bu toplantısında , hareket kendini hem İstanbul Hükümeti ve hem de İtilaf Devletlerine karşı olarak tanımladı. Milliyetçile-**

¹² The Lausanne Treaty- Should the United States Ratify It ? A Report of the 68th Luncheon Meeting at Hotel Astor, New York, 5 Nisan 1924, Foreign Policy Association, New York, F.P.A. Pamphlet No.26, Series of 1923-24, s.8-12.

¹³ A.g.e., s.20-24.

rin amaçları açıkça ifade edilmişti. Her şeyden önce, onlar Anadolu'nun bir Türk Devleti olarak toprak bütünlüğünün korunmasından yanaydılar ve yabancı müdahaleye karşı meydan okudular ve herhangi bir mandayı reddettiler. Eğer Sultan yabancı müdahaleye direnmezse İstanbul'a alternatif bir hükümet kuracaklardı. Kongre Mustafa Kemal Paşa'yı başkan olarak seçti. Bu andan itibaren o büyük bir sorumluluk alarak liderliği üstlendi. Şurası açık ki, kendisini Türk Milliyetçiliğine adanmış Erzurum'da artık Amerikan misyonerlerine yer kalmadı.”

Amerikan Bordu Mustafa Kemal ve arkadaşlarını kısa zamanda başarısızlığa uğratabilecek maceraperestler sürüsü olduğunu iddia etti. 23 Nisan 1920'de TBMM Hükümeti'nin kurulmasından sonra , Kasım 1920'de Türk Hükümeti Harput'ta ki Amerikan Koleji Müdürü Dr.Riggs'in yıkıcı faaliyetlerinden dolayı Harput'u terketmesini istedi. TBMM Hükümeti birçok yabancı okula denetçiler atadı. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nda Kapitülasyonların kaldırılması ve 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat (Eğitimde Birlik) Kanunu bütün yabancı okulların Türk Kanunlarına tabi olmasını ve birçoğunun kapanmasını sağladı. Yabancı okullarda Türk Tarihi ve Türk Edebiyatı dersleri artık Türk hocalarca okutulmaya başlandı.

Böylece Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeni yanlısı ve düşmanca faaliyetleri, Türk Milliyetçilerinin yeni Türk Cumhuriyetini kurması ile sona ermiş oldu.

Amerikan Protestan Misyonerliğini Bitiren Türk Milliyetçisi Kadronun Lideri:

Gazi Mustafa Kemal Paşa

➤ SONUÇ

Osmanlı topraklarına 1820 yılında Küçük Asya'ya başta Yahudiler, Grekler, Ermeniler ve Müslümanları dahi Protestan Hristiyanlığa döndürmek gibi ütöpik ve hayalperest ideallerle ayak basan Amerikan Evangelist Misyonerler , alanda gerçeklerle karşılaşınca, 1850'li yıllardan sonra tamamen Gregoryan Ermenileri Protestanlığa çevirmeye yöneldiler ve özellikle Küçük Asya'da eğitim ve sağlık kurumları kurmaya ağırlık verdiler. Türk Milliyetçileri ; Sevr Antlaşmasını çöpe atarak ,1920 yılında TBMM Hükümeti'ni kurdular , 9 Eylül 1922'de Yunan güçlerini İzmir'de denize dökerek Anadolu'yu düşman güçlerinden temizlediler ve 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşmasını imzalayarak , ülkeyi prangaya alan kapitülasyonları kaldırarak toprak bütünlüğüne sahip bağımsız bir devlet kurdular. Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Türk Milliyetçileri 29 Ekim 1923'te

Türkiye Cumhuriyeti Devletini kurarak bu kutsal mücadeleyi taçlandırıdılar. Lozan'da sonuçlandırılmayan Boğazlar Sorunu, Atatürk'ün akıllı politikaları sayesinde 1936 Montrö Antlaşması ile sonuçlandırıldı ve Boğazlarda Türk Hakimiyeti sağlandı.

Böylece, Türk Milliyetçileri yıkıcı misyoner faaliyetlerine son vererek , milli devlet ve milli kültüre dayanan yeni bir bağımsız devlet kurmuş oldu.

KAYNAKLAR

Evans,Laurance, Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924), Örgün Yayınevi, İstanbul 2003.

Grabill,J. Joseph , Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy ,1810-1927, University of Minnesota Press, Minneapolis,1971.

Johnson, Hugh Grayson , “The American Schools in the Republic of Turkey 1923-1933 : A Case Study of Missionary Problems in International Relations”, Amerikan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümüne sunulan Doktora Tezi, Washington,1975.

Kieser, Hans –Lukas, Nearest East: American Millennialism and Mission to the Middle East , Temple University Press,2010.

Kuşkay, Sıtkı Yılmaz, “Erzurum'da Amerikan Misyonerliği 'nin Tarihçesi ve Stapleton Ailesi”, Erzurum Gelişim Dergisi, Yıl 2, Sayı 11, Erzurum 2020.

Shannon-Chastain, Joshua ,”A Parallel Construction: The Establishment of the Erzurum Mission , and its Narrative as seen in the Missionary Herald,1839-1855.”

Smith, Eli – Dwight,H.G.O, Missionary Researches in Armenia : Including A Journey Through Asia Minor ,And Into Georgia,And Persia with a Visit To The Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas, George Wightman Paternoster London 1834,s.Row.

The Lausanne Treaty-Should the United States Ratify It ? A Report of the 68th Luncheon Meeting at Hotel Astor,-New York, 5 Nisan 1924, Foreign Policy Association, New York, F.P.A.Pamphlet No.26, Series of 1923-24.

ERZURUM'DA TARİHİ BİR EV

HANAĞASIGİLİN EVİ

Dr. Temel SAĞLAM

Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 06.11.1992 tarihinde 498 sayı numarası ile konut anıtı olarak tescil edilen ev, Erzurum ili, Yakutiye ilçesi, Rabia Ana Mahallesi'nde (eski adı Sultan Melik Mahallesi), Toprak Tabya Sokak'ta, Üç Kümbetlerin doğusundadır.

Evin Tandirevine açılan harem odasının tavan pervazı ortasında evin inşa kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabede "sene 1284" yazısı açık net bir şekilde okunabilmektedir. Bu kitabeye göre Hanağasıgilin Evi, 1284 hicri, 1868 miladi yılında yapılmıştır. Uzun yıllar boyunca Hanağası Ekrem Beykan Bey tarafından kullanıldığı için bu adla bilinir olmuştur.

Hanağasıgilin Evi, iç sofa-
lı, avlulu, tandirevli, iki katlı ve haremlik-selamlık bölmeli bir plana sahiptir. Evin cümle giriş kapısı, sokağa bakan

batı cephenin kuzey köşesindedir. Giriş kapısından içeriye girince evin birinci avlusuna ulaşılır. Kuzey cepheye açılan bir pencere ile aydınlatılan bu avlu dağıtım mekânı olarak görev yapmaktadır. Selamlık bölümünün üst katına çıkışı sağlayan iki kollu köşe sahanlıklı düz ve yatık ahşap bir merdiven, bu avluda girişin karşısındadır. Bu avlunun doğusundaki ikinci bir avludan tek kollu düz bir merdivenle evin haremlik bölümünün üst katına çıkılmaktadır. Kuzey cepheye açılan bir penceresi olan bu avludan evin kuzeydoğu köşesinde bulunan zemin kat selamlık odasına erişilir. Evin zemin kat selamlık bölümü güneyinde haremlik bölümü birimleri yer almaktadır. Birinci avlunun güneyine, batı cepheye bir pencere ile açılan üçüncü bir avlu yerleştirilmiştir. Bu avludan tandirevine ve batı cepheye iki pencere ile

bağlanan zemin kat haremlik odasına geçiş sağlanır...

Üst kat, kuzey ve batı cephelelerinde dışarıya birer metre çıkma yapmaktadır. Zemin kattaki birinci avludan çıkılan ve evin batı tarafını oluşturan üst kat bölümü selamlık bölümüdür. Merdivenden çıkılınca batı cepheye üç pencere ile açılan geniş sofaya erişilir. Bu sofanın kuzey ve güneyinde simetrik iki oda yer almaktadır. Bunlardan kuzeyde olan oda, hem kuzey cepheye hem de batı cepheye üçer pencere ile açılmaktadır. Güneyde buluna oda ise batı cephedeki üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Evin üçüncü avlusundan çıkılarak ulaşılan dar ve küçük sofa doğuya bir pencere ile açılmaktadır. Bu sofadan ulaşılan evin üst kat haremlik odası doğu cepheye ve kuzeye üçer pencere ile açılmaktadır...

Hanağasıgilin Evi'nde köşe-

lerde düzgün kesmetas, diğer cephelerde karışık derzli moloztaş malzeme kullanılmıştır. Evin iç duvarlarında geleneksel Erzurum evleri sınıflandırmasında erken döneme tarihlediğimiz bağdadi tarzda ahşap, taş ve çamur karışımı ile birlikte yer yer tuğla malzeme de kullanılmıştır. Tuğla malzeme evin birinci

katı dış duvarların da da kısmen kullanılmıştır. Ahşap malzeme kullanımı evin düz dam üst örtüsünde, tandirevinin yedi bindirmeli kırlangıç örtüsü yanında seki ve tereklerinde, kapı ve pencerelerde, cephelerdeki hatılarda, merdivenlerde, oda içi çiçeklik, dolap, yüklük ve tavanlarında, zemin döşemelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Duvar kaplama malzemesi olarak alçı kullanılmış fakat bugün yer yer değiştirilmiş ya da günümüze çok bozularak gelebilmiştir. Yöresel dövme demir Erzurum'da oldukça gelişmiş bir maden malzeme uygulaması olarak kapı ve pencere kilitleme sistemlerinde daha çok yardımcı gereçler olarak kullanılmıştır. Kapı tokmakları, kapı kuşak çivileri, kapı gulleleri hep dövme demirden yapılmıştır...

Hanağasıgilin Evi'nde, evin ana giriş kapısının da olduğu batı cephesi ve sokağa bakan kuzey cephe mimari özellikleri bakımından dikkate değerdir. Evin sokağa bakan batı cephesi, birinci kat hizasında çıkma yapan bölüm ile bölünmüştür. Üzerinde yörede gelenekselleşen küçük bir kapı penceresi bulunan dikdörtgen biçimli giriş kapısı, boyutları itibari ile cepheye olan oranı bakımından standartlaşan ölçülerdedir. Bu cepheye dizilen

birimlerin aydınlatıldığı pencereler, sokağa olan yakınlığı ve sokaktan geçen insanların göz mesafesi hizası nedeniyle oldukça küçük boyutlu tasarlanmışlardır. Bu pencerelerin küçültülmesinin bir diğer nedeni, iklimin çetin kışları nedeniyle meydana gelen kışlık birim uygulamasının zorunluluğudur. Cephe zemin kat bölümü karışık derzli moloztaş işçiliği ile de oldukça sadedir. Cephenin üst katına dışarıya çıkıntı yapan bir metrelik çıkma ile geçilmektedir. Bu çıkma, zemin kat tavanını örten ahşap kirişlerin duvardan dışarıya taşırılması neticesinde yapının statüğünü çok zorlamadan oluşturulmuştur. Çıkmanın altını oluşturan ahşap çıkma saçağı bu cephe boyunca devam etmektedir. Duvardan çıkma saçağına geçişi sağlayan kabartma teknikli bir sıra halinde dizili mukarnas motifli ahşap pervaz, oldukça ince işçilikli ve orijinal olarak günümüze ulaşmış nadide örneklerden birini oluşturur. Pervazın aşağıya dönük olan mukarnas sarkıtlarının derinliğini çıkma saçağının dört bir etrafını

dolaşan düz satırlı dikdörtgen bir bordür dengelemektedir. Saçağın aynası, çitakari tekniği ile yapılmış düzgün karesel bölmelerden baklava dilimi motiflerinin elde edilmesi ile doldurulmuştur. Çıkma saçağı, en dışta çıkmanın üst taş duvarını taşıyan hatıl ile nihayetlenmektedir. Batı cephesinin üst bölümü, cepheye açılan dokuz dikdörtgen pencere ile yöresel cephe geleneğinin oldukça güzel bir örneğini teşkil eder. Mimar, cephe estetiğini, derz-taş, pencere – kapalı alan, ahşap-taş, çıkmalar-düz satırlar ile, açık-koyu renk ve ışık-gölge arasındaki zıtlık ile sağlamıştır. Cephe, günümüzde olmasa da, çıkma saçağından hareketle varlığını düşündüğümüz oldukça bezeli düz dam saçağı ile bitirilmiş olmalıdır...

Hanağasıgilin Evi, tezyinat bakımından oldukça zengindir. Zemin katta tezyinatın en yoğun olarak görüldüğü kısım tandirevidir. Tandirevinin kuzeydoğu köşesinde iki tandirin olduğu tandırbaşı bulunur. Tandırkaşı yayvan bir kemerden müteşekkil ve sadedir.

Tandırbaşının bulunduğu duvar ve tandirevinin güney duvarında bozulmadan günümüze ulaşan terekler vardır. Bu terekler, Erzurum'da oldukça ileri seviyelere ulaşan marangoz ustalarının hünelerini göstermektedirler. İçerisine konulacak olan malzemenin boyutlarına göre şekillenen tereklerin bıçakışı süslemeleri de ihmal edilmemiştir. Terek gözleri kıvrımlı yapraklarla doldurulmuş silmelerle çevrilidir. Tandirevinin bir diğer ahşap malzemeli ve süslü elamanı sekidir. Seki, tandirevinin güney duvarına yerden kırk santim yükseltilerek yapılmış ve oldukça iyi işçiliktir. Tandirevinde kırlangıç örtüyü taşıyan ağaçların baş kısımları da yine terek gözlerinde

olduğu gibi kıvrık yapraklar ve dallarla süslenmiştir. Un ve zahire ambarı tandirevinde diğer bir ahşap işçilikli elamandır. Erzurum evlerinde gelenekselleşen diğer bir tandirevi elamanı da Hanağasıgilin Evi'nin giriş avlusuna alınan su kurunudur...

Sofanın güneyinde bulu-

nan selamlığın başodası ya da ayvan oda, dönemin bütün özelliklerini üzerinde barındıran unsurları ile günümüze gelebilmiştir. Orta göbekli çökertme/tekne tavan türündeki tavanı son derece ince işçiliktir. Esas tavan üzerine ahşap oyma motifler işlenerek rapet edilmiştir. Yanlarda su halinde işlemeli pervazlar tavana içe doğru tekne görünümünü verirken süslemenin derinliğini oluşturmaktadır. Bu pervazlarda silmeler halinde mukarnaslar, stilize lale motifleri ve geometrik motifler yer almaktadır. Tavan zeminini iki su birleşiminin oluşturduğu gönye başları başlatır. Bu gönye başları geometrik ve bitkisel bezelidir. Tavanın göbek kısmı kenarlara teğet oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Şemse şeklindeki göbeğin en dışını Türk süsleme sanatının temel unsuru olan sonsuzluk prensibi ile yapılmış yüksek kabartma altı kollu yıldız dolmaktadır. Bu dizinin içinde yıldızların arasına da giren yine birbirini devam ettiren palmet motifli ikinci bir dizi oluşturulmuştur. Palmet mo-

tiflerinin saplarının birleştiği birbirine ters ve ortada simetri çizgisi ile simetriği oluşturulmuş lotus motifleri çok belirgin boyutludur. Bu lotus motifleri göbeğin ortasına doğru "C" ve "S" kıvrımlı dallarla bağlanmıştır. Bu kıvrık dallar palmetli diğer bir dize ile içindeki sekiz kollu güneş kursları ile yüksek kabartma kabara şeklindeki göbek ortasına bağlanır.

Hanağasıgilin Evi'nde bir diğer tezyinatlı oda üst kat haremlik odasıdır. Odanın güney duvarı yüklük ve çiçeklik ile kaplanmıştır. Yüklüğün içerisine yerleştirilen çiçeklik nişine alçı malzemedden yapılmıştır. Nişten duvar yüzüne geçi sağlayan oval dışbükeyde her iki yanda üçer takçegöz yapılmıştır. Çiçeklik nişinin iki yanını ters "U" biçimli kalın iki bordür sınırlamaktadır. Bu bordürlerin üzerleri, oyma tekniği ile yapılmış, vazolar dan çıkan gülbezek ve geniş yapraklı bitki motifleri ile doldurulmuştur. Çiçekliğin ahnlığında da bu bezeme devam etmektedir. Harem odasının tavanı, çıtalı tavan türünde ve çevre pervazlarında barok üsluplu yaprak motiflerinin oluşturduğu renso ile ayvan odası tavanından daha sadedir...

Hanağasıgilin Evi, Erzurum evleri içerisinde gelenekselleşen; dışarıdan sade fakat içeriden yoğun bir bezeme ile çok süslü evlerin en iyi örneklerinden birisidir...

EJDER3200 WORLD SKI CENTER

PALANDÖKEN / KONAĞLI / ERZURUM

Yepyeni bir deneyim için
değişim yolculuğu başladı!

POLAT
PALANDÖKEN

📍 Kayak Yolu Üzeri, 25070 Palandöken/Erzurum

www.polatpalandokenhotel.com

☎ (0442) 232 00 10 ✉ palandoken@polatholding.com

